

PIONER

1940

QAZAQYSTAN LKÇS ORTALBQ KOMITETJNJN
KOMSOMOL BASPASÏ. ALMA-ATA

N 10

QAZAQYSTAN LKÇS ORTALBQ KOMITETJNJN

BÜL NÖMERDE.

Qығыздың ASSR ып қығу туралы декреттен . . .	1
Въздїя республика	2
Qығыздың ASSR ып Qazaқтың ASSR ы деп атау туралы	3
Sovettj Qazaqstan	4

Qazaqstanның алдыңғы қатарлы адамдары

„Ol vjr kyp qoi“...— Орманов ОI	6
Stalindjk stipendiat, — Әвјлов D	8
Оқытушы — депутат, — Құмас	10
Өмірден оқыған талант, — Xasen	11
Qazaqstan, — Әлі Esmәмбетов	12
Stalin, — Құнафин	12
Ұлы той, — Ақметқан	13
Үйімі, — Nұрсайынов	13
Tür қарақым, — Q. Satьvaldin	13

Тоқтағандары

Ұлы Stalin (оқысылар қаты)	14
Әділмен әңгімелескенде, — Ә. Мыңсаров	16
Talanttар көрмесі, — Q. Syleimenov.	17
Қас малсылар, — T. Qallакварова	18
Сайқасу, — V. Cулgin	20
„Nege“ деген сұраққа жауап	22
Stalinge арналған әп. Музыкасы А. Құвановтjкj, Сөзj T. Қароковтjкj	23
Сахмат	24
Qol vos иақытта	25

Құралдың суретін салған
художниктер:

**B. Cekalln, V. Nesterov,
Zakovracin, Kudrecov.**

Құрастырған редактор: X. Сейханов

Техникалық редактор F. Samatoxin.
Құрастырған корректор S. Syleimenov.

УГ — 4159

Өндiрiске 7/X 1940 ғылы тарсығылды. Basуға 26/XI 1940 ғы.
түзiсi берiлдi. Көлемi 3 баспа табақ. Авторлық 2,6 баспа табақ.
Қағаздың форматы 60×92¹/₈. Тиражы 4320 дана.

Redaksiyanың adresj: Alma-Ata, Furmanov prospek-
tj, 49-yi. Telefon № 44-93.

Alma-Ata қаласындағы „Qazpoligrafrestjn“ Kjtар баспаханасын-
да басылды. Basпаханалық зак. № 1031.

Qazaqьstan LKЇS Ortalyq Komitetjnjь valalar usjn айпа вjг tet чығарьр tьratьn kьrkem-adediet чurnalь
Журнал «ПИОНЕР» орган ЦК ЛКСМК, 2-й год издания.

QЫRQЫZDЫN AVTONOMIALЬ SOVETTJ SOTSIALISTJK RESPUBLIKASYN QURU TURALЬ DEKRETTEN

Reseidjь Sovettj Fedaratsialь Sotsialistjk Respubli-
kasьnyь vjг vьlegj retjnde Qыrғыздың Avtonomialь Sovettj
Sotsialistjk Respublikasь qurьlysyn, onьny sostavьna vьgьnyqь
эkjmcjlk cekaralarь voьnya, тына овьстар kjrgjzjlsjn:

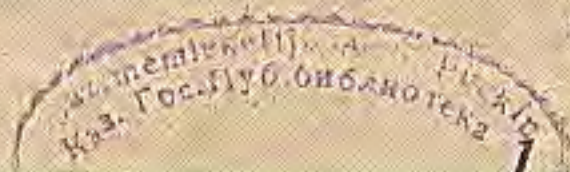
- a) Pavlodar, Semei, Аskemen, Zaisan чana Qarqaralь
yiezderjnen quralqan Semei овьсы;
- b) Atbasar, Aqmola, Kьkcetau, Petravl yiezderj чana
Omski yiezjnjь keivjг vьlegjnen quralqan Aqmola овьсы,
- v) Qostanai, Torqai, Aqtьve чana Аrғыз yiezderjnen
quralqan Torqai овьсы.

g) Oral, Lvjcjn, Temjг чana Guriev yiezderjnen
quralqan Oral овьсы;

d) Zakaspi овьсыnyь Maғарьstaq yiezj; sol овьстың
Krasnovod yiezjne qaraitьn 4 чana 5-Adai volьstarь;...

Bykjreseiljk Ortalyq Atqaru Komitetjnjь
Predsedatelj — M. KALININ.
Qalq Komissarlarь Sovetjnjь
Predsedatelj — V. ULIANOV (LENIN)

26. aqьs. 1920 чы.

В J Z D J N

RESPUBLIKA

Edjl çaqalashynny keñ çazyqynan Altaidyň sýňna deijn, Sýjrden Orta Aziada deijn ye million çarç kilo-metrdei kölemde qulasyň keñ çaiýr Qazaqynyň Sovettjk Sotsialistjk Respublikasyň çatýr. Üsý qyrysyz keñ ölke! Bül ölke SSSR da, özjnj çer kölemj çaqynan, tek RSFSR qa çana çol beredj. Qazaq çerjnj kölemjnj keñdjgj sondai — onda butjnde alqanda Anglia, Fransia, Germania, Çaronia, Italia, vügnorý Polca men Rumýnia çana Finlândia qalai bolsa solai sýr ketkendei.

Respublikamyzyň oñtystjk — sýrý çaq çegjnde — Qytai, soltystjk çana soltystjk vatyň çaqynda — tuvsqan RSFSR, al oñtystjk çaq jrgesjnde kerejles vauýglas Qyrgyzy, Turjkmen, Özbek, Qaraqalpaq elderj.

Qaita tuqan qazaq elj Lenin — Stalin tuyn çarçytata çoqaryň köterj, osýncama vaitaq çerdj igerj, çatýr çadmandyň türmestyň sýňnda çerjnpaz el ataqyn alýr otyr.

Qazaqystan çerj çaratylyň vailýq-taryna lyq toly. Qoınyň acañ qoıny qıy qaitraidy. Aspanmen tjldesken Xan — Tanyrj, asqar Ala — tau, altyndy besjk Altai, takavbar Tarvaqatai, 80 köldj Kóksetau siaqly sýnsýqan qalyň ormandy, mäuelj çemjstj, tyrlj aqdarýn qoınyňan qoidai örgjzgen zañqar taularý var. Balýq vülandai tulaqan, qısy qımyrsqadai qainaqan Aral, Balqac, Zaisan kölderj, Káspi teñjzj, Oral, Esjl, Ertjs, Jle, Ulva siaqly arnaly özenderj var.

Mjne, osýnyň vörjde mañrap tüqan mal, vastan asqan vailýq. Tjrtj ömj vöy aspannda, çerden de ındyň çarçmaqan taptaqy betraq çolder de kylm qaqt. Ony negjzjn tek qazaq dalasyna ornaqan sotsializm çana

çarçty: çerjnpaz qalq Tøn — Çennj, Cu, Talas, Sarý-su siaqly asau özenderjnj «noqtalar» äker Betraqqa qulatty. Tøn — Çennjnj ye vjrdi mama emcegjn çalqy emgen dala sjlkjndj, çainady. Özjnjnj jekj sýgn ömj vöy çasýr kelgen edj, endj mäuelj çemjstergjn, aq maqtasýn, aluan tyrlj ösjmdjkerjn vaqlyty eldj döuletj etj çaiýr salýr otyr. Sol dalalarqa vugjn köz çjbersen Mahta — Aral, Çaujldj siaqly qalalardy köresjn. Aspan ainalýr çerge tysken ыstyty, çöldj, qımydy elemesten Betraq dalany, Qara qımydy zertter çyrgen qımydy ekspeditsialardy köresjn. Olar dalanyň ne tamaca sýrlaryň asqan ystjne asýr otyr, äljde asraq.

Aul çarçasýlydy ziankesterjne çarçýn çasalatyn anavazis çana kök saqly, tausaqly, kermek taqly sol siaqly derg-dörmek çasalatyn qımyvat vaqaly ösjmdjker sol daladan sýrýr çatýr. Dynie çyzynjnj vörjnde de paidalanýlatyn santonin tek Qazaqystanda ösetjn çusannan çana sýqady.

Respublika çerjndegj mol vailýqly üqsatýr, otanymyzyň igjlgjne çarçtu çolynda qyruar çımystar jsteldj. Sovet ykmetj ornaqanmen vörj Qazaqystanda 120 dan astam öndjrstj kösjr otyndary çasaldy.

Respublikanyň sol tystjgjn, Qazaqystan çerjnde zerttelgen, 70 milliard tonna kömjrdjnj 50 milliardyň derbes alýr, quatty vailýtu fabrikasy, mehanizatsialanqan kjrjje zavodý, elektr stansialary var vukyl soıuzdy çyrcj kömjr kenj — Qaraqandy çatýr. Altaidyň aiasynda Ridder çatýr. Dynie çyzyndegj çoqaryň zavodtarynyň jejndegj eñ quatty der atalatyndaryny vjrij — Lenin ordendj Çjmkent çoqaryň zavodý — Accý sai kombinatyny, Orta Azia kenderjnjnj rudalaryn

çoqaryň saraly çoqaryň etj som-dar sýqarady.

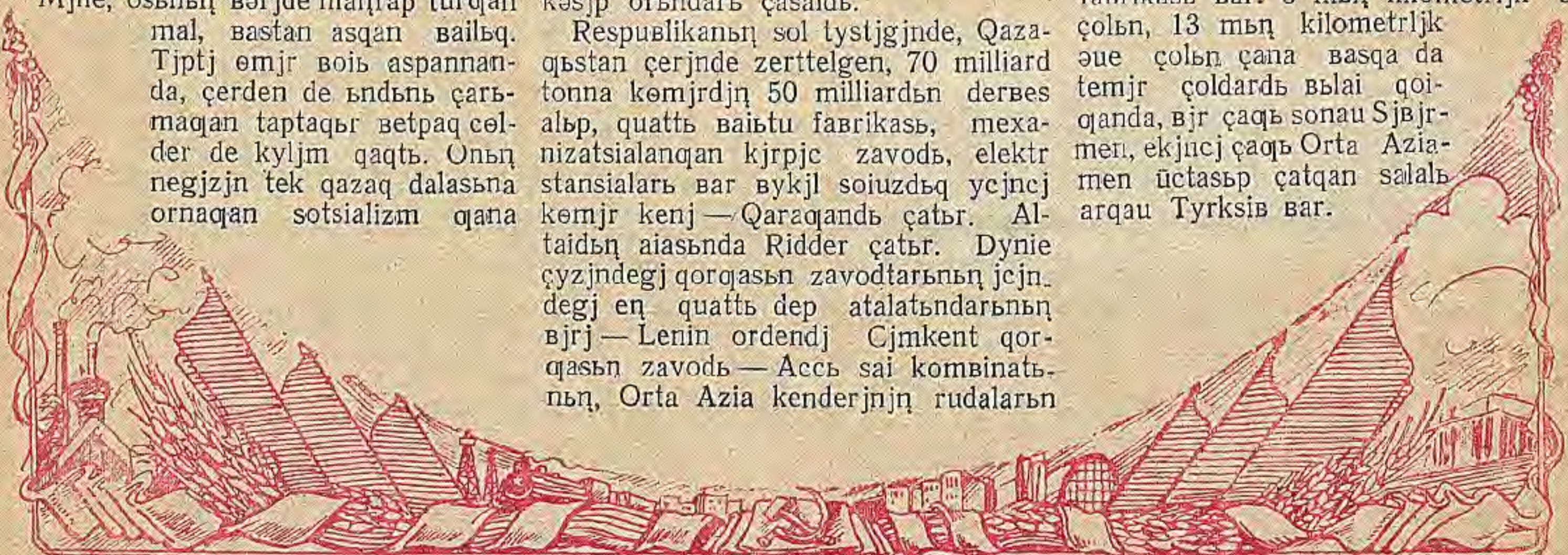
Qaraqandy men qoıan qolty çyrcj, ozat texnikamen çarçulanqan Balqactyň mäy çoqaryň kombinaty Qaraqandynyň kömjrgjne Çoqaryň rudasýn çentekter — sar-sary altyndai mäy özenjnj aqlyzuda. Bül kombinatny vailýtu fabrikasy rudany, Amerikada eñ quatty degen vailýtu fabrikalaryn ekj ese arty çoqary.

Aqlyny misterj Urkvart Çoqary kenjnjnj isjn alýr, osýdan on çydar vügn çana SSSR dyň Konsessialy kjndjk komitetjne vylai der çazqan edj.

«Qyrgyzy dalasýndaqy Balqac teñjrgjn çana sodan arçraq vörj çydar körgjme mymkjndjk versenjz qaitedj? 50 çylqa deijn, völki tjrtj 100 çylqa deijn, vül aralar men sjzder vörj vjri ainalýsa almaiszydar. Al men jzder köger edjm, — kjm vjledj vjrdeme tavary da edjm».

50 çylda emes, 100 çylda emes, Stalinjk ves çylyqtardy njnde-aq, vjrdi vjri urkvarttardy tysjnede kjrj körgnegen, gigant öskenjnj Qazaqystan çyrtlydy, vukyl sovet elj körgj otyr.

Qysqasy, Qazaqystan SSSR da mäy, çoqaryň, sink, niki zapasy çenjnen vjrgjnej otyr, münaidan — ekjncj, kömjrden — çyrcjnej otyr alady. Respublikamynda tamaq öndjrs kösjvmen transport meiljnce örkender otyr. Vjrgjnee et kombinatary, qant, vailý, maı, nan, kolbasa zavodtary, temekj fabrikasy var. 6 mäy kilometrlyk su çoly, 13 mäy kilometrlyk äue çoly çana vasqa da temj çoldardy vylai qoıqanda, vjri çaqly sonau Sýjrgjmen, ekjncj çaqly Orta Aziamen üctasy çatqan salaly arqau Turksiv var.

№ 1259764-40

ҚЫРҒЫЗДЫҢ АВТОНОМИАЛЬ СОВЕТТІ СОЦИАЛИСТІК РЕСПУБЛИКАСЫН ҚАЗАҚТЫҢ АВТОНОМИАЛЬ СОВЕТТІ СОЦИАЛИСТІК РЕСПУБЛИКАСЫ ДЕР АТАУ ТУРАЛЫ ДЕКРЕТТЕН

Қырғыздың Автономиялы Советті Социалистік Республикасы Советтерінің V сессиясында өткізілген, Қырғыздың Автономиялы Советті Социалистік Республикасы еңбекшілерінің тілегін мақұлдап, Бүкілреспубликалық Орталық Атқару Комитетінің Президиумы қаулы етеді:

Қырғыздың Автономиялы Советті Социалистік Республикасы Қазақтың Автономиялы Советті Социалистік Республикасы деп аталсын.

Бүкілреспубликалық Орталық Атқару Комитетінің Председателі—

М. Калинин.

15-шілден, 1925 жыл.

Saida sanь, qūmda jzj çoq, toz-toz volьp көср çyretjn qazaq aulьn kamjл çenjр сьққан sotsializm çаға қонысқа қондырды. Еңбектен, вақытты саттық тұрмыстан емјн-erkjn еңсјндј al деп, olardьn vасын қосьр, — аьр кycke ainalдырды. Qazaq dalасын kolhozды aulды қалалары қартды. Aul саруасылықыны қолбайлап, трактор сияқты сан аьр машиналар мен қаруландырды. Еңбектің кјлтјн кyсрpen вұрар асқан, тегістерлјк, kolhozқа ұймдасқан тегеурјндј aul төрт тьлјк маьн тьңқыртьр, egjn саруасылықыны салқытты. Сөйтјр, құлазьқан далаға sotsialistјк сыраи енјр «Qoi ystjne voz торқай құмьртқалаған» zaman ornady.

Өндјрјстј көсјрте, aul саруасылықында staxanovсылар қозғалысы сарықтар өстј. Staxanovсылар армиясы тау вұзыр, тау қаратын, қара судь терјс ақызатын кyрделј кycke ainalды. Olar staxanovтық еңбектің ne керемет yлгјлерјн көрсетјр, вyгјнгј кyпјмјздјң тілегјне саи келмеітјн нормаларды қиратыр кyппен кyнге даму мен келеді.

Sovetter Соіузының ykmetj Qazaqьstанның aul саруасылықында jsteітјн 130 таңдаулы адамға SSSR ordendатын наградқа берді. Өткен сылы Бүкілсоіуздық aul саруасылық көрмесјне 7143 адам кандидат volьp векјтјлді, тūның 60 ças naturalister. Mјne, osьның вөгјде respublikamьzды қалқ саруасылықыны қарстап өрлер отьрқалың дәлелдеітјн фактылар.

Partiamьz ven ykmetjmьz қалқ ақарту jсјне ynemј көңјл аудартьр отьрадь. Respublikamьzda мектеп сань сылта сыл artuda; 1939 — сылдың өзјнде 114 çаға мектеп салынды. Bјздјң elde меклептен тьсқарть қальр отьрқан вјрде вјр вала çoq, өткен оқи сылдыңда vastauьc орта мектептерде 109612 вала оқыды.

Oktəbrі revolutsiasьna deіjn Alma-Ata қаласында орта мектеп — еркектер гимназиясы мен әйелдер гимназиясы — екеу, ал, cerкеуіңнј сань — 9, меcітј — 4 volатын edj. Al көзјр қандаі? Texnikumder мен uciliccalardь вьлай қойқанда, I университет, çана педагог, agronom, дәргер, іңçener, zootexnik даіындар сықаратын 7 институт бар.

Respublikamьzda 251 газет, 16 çurnal сықыр тұрады. Qazaq әдебіетіңнј вьпын векјр вұқанасы қатты. Puc-kin, Tolstoi, Lermontov сияқты оғы классиктеріңнј, M. Gorki, Anri Barbus сияқты ұлы çазусылардың сықармалары qazaq тілјне аудартылып том-том volьp қаладан-қалаға, aulдан-aулға тарар отьр. Zamanьmьzдың poieziасының азқар велј Çəkeң vastaqan ақып-çазусыларымыздың армиясы қанатын кең çайыр, саттық өмірдің сып сығысы volьp дауы иғыр отьр.

Улы Советтер Соіузында вјздјң Çəkeңнјң çалыңды сығы вармақан çer варма, оны çадьрай оқымақан çан варма! Qart cecei Dinаның тәттј кyіjn,

Kyləctјң sazды әндерјн, syisjne estјmegen кјм бар!

Sattық-çadmандь дәурен құғыр çатқан qazaq қалқының çastарь мен valalarь Stalinдік Konstitutsiаның берген pravolarьның игјлјгјне емјн-erkjn kenelude. Bјздјң valalar, var армань tamaq volьp ot vасында «kөіgoіып» tartьr отьратып keceгј кyпјң valalarь emes. Oқыр вјлјм alularьна çol асық, қандаі mamандьқтың volьсьн vасын ұстап сықуға ерјктј, uаытм қайқыдан aulақ, dynie çyзјндегј ең вақытты valalar. Ykmetjmьz ven partiamьz olardьң қылыммен қаруланьр, отанын, Lenin-Stalin partiasьн çанындаі syietјн сып patriot volьp өsulерјне керекті çақдаидь толық қамтамасыз еттј. Balalarға арнар әлде nece stadionдар, sarailar, yiler, texnikalyқ stansialar, parktar, sanatorialar, lagerler асыр берді.

Bјздјң вақытты valalarda қалқымыздың çenjмраздық дәстјрјне yn қосьр отьрады. Respublikamьzдың XX сылдық тоиь атындағы sotsialistјк çарьсқа өздеріңнј ата, analарьмен, тьсқандарьмен вјрге valalarda қатысуда.

Mјne dumандь toi! Тоиқа көл-көсјр tartular әкелген елјмјздјң çұртсылығы мен вјрге valalarda өздеріңнј modelдерјн, skulpturalарьн, suretterјн çана тәттј сырларьн tartu ete келјр тұр. Olarda аьр anасы — қалқпен вјрге сауық сайранмен toi тоиламақ.

SOVETTJ

Vjzdij keñ vaitaq çerjimiz turalı ar-
xipta çatqan әrtırlı sözder var.

1891 ғыль Peterburg universitetjnj
professorъ Nikolski vılai der çazqan
edj:

«...Balqactıñ kәlvegen sarđalasın çai-
laqan, volasaq çәndjkerjnj de, çai-
uanattarın da, adam zattarın da
kunj qarañ volmaq, әitkenj, vıl çer-
den сыqatın igjijktj nәse çoq...»

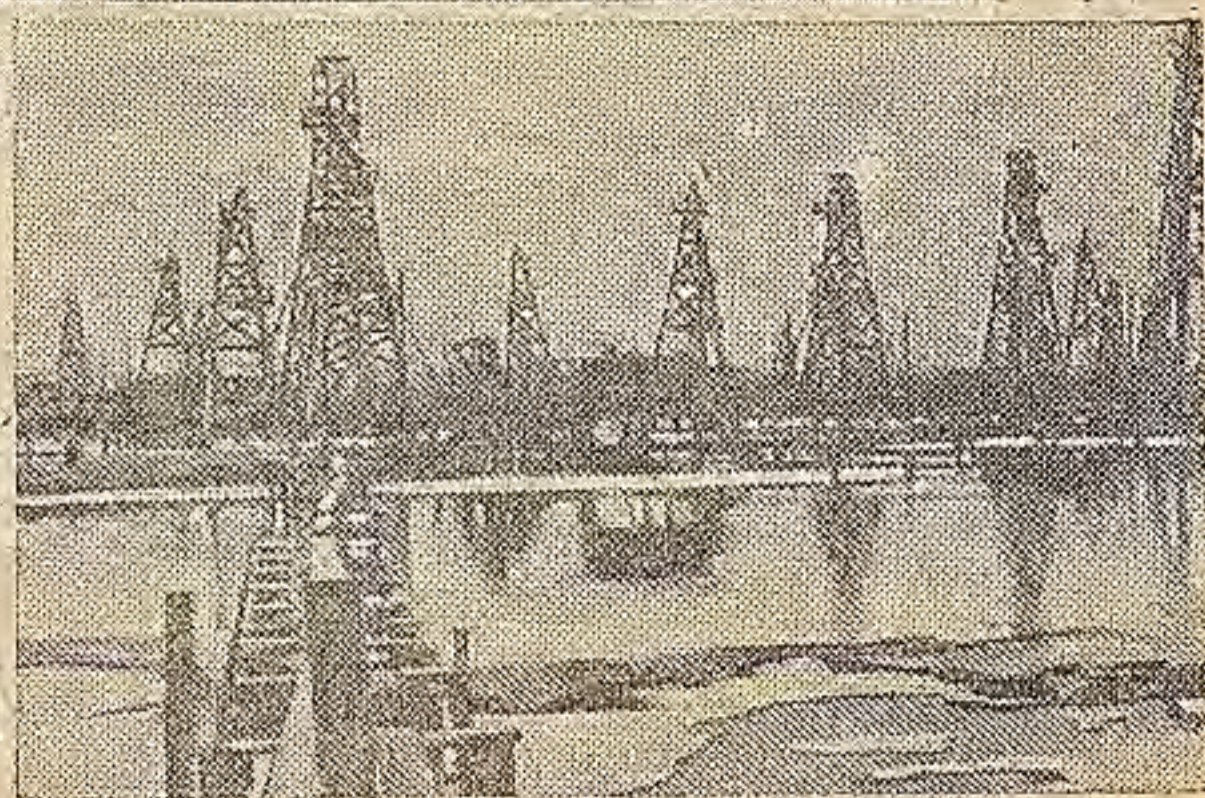
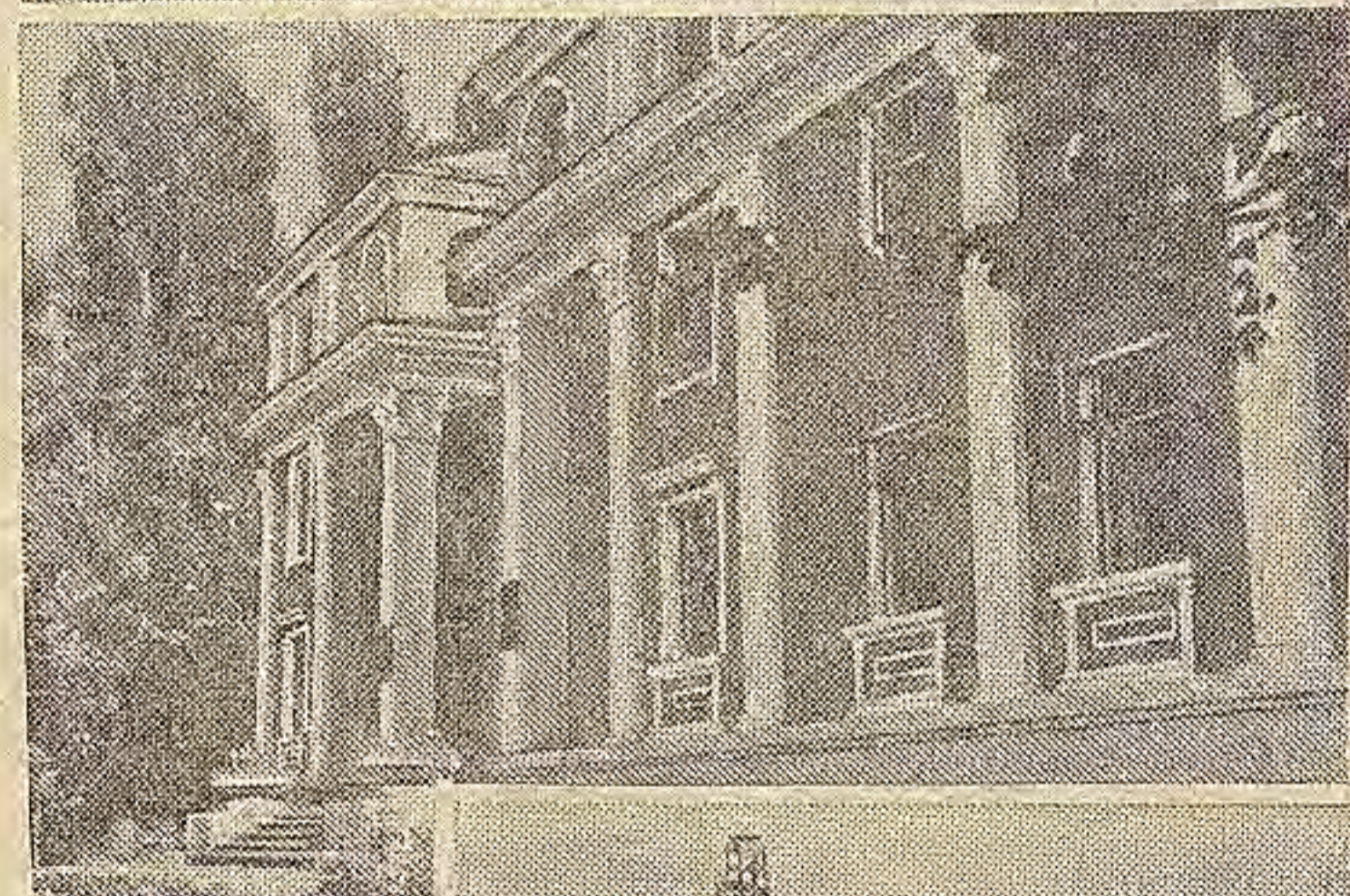
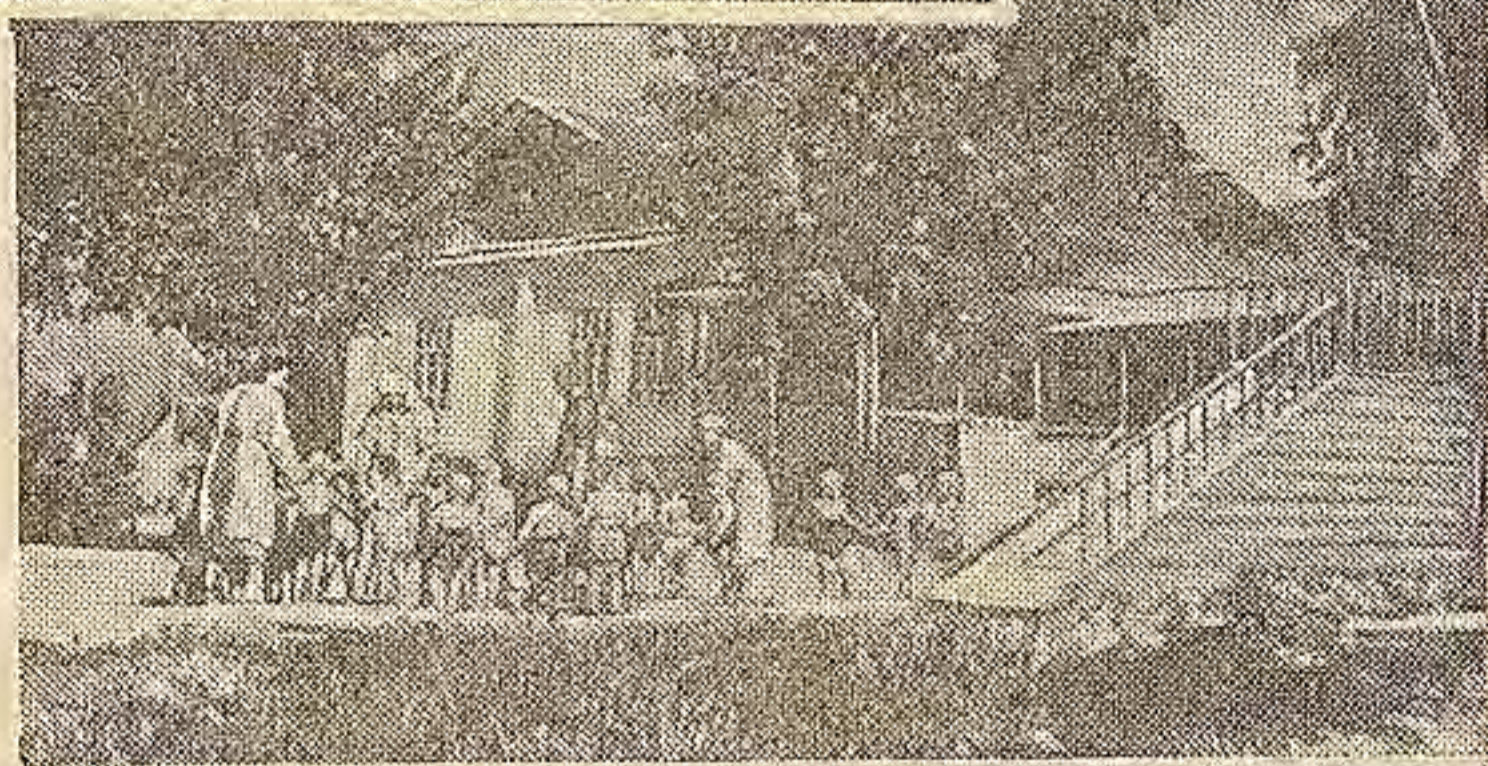
Resei imperatorın professorъ Ni-
kolskidj mınıñ tap sol kez usjn,
vj esepten dıñıstıqqa da çapasır qa-
ladı. Әitkenj, Qazaqstandı ratcaı
Resei vıñıñdaı ezjr-çansır otıratın
volsa, vıl dalanın igjijgn еңбекj
qalq kәre almaqan volar edj. Vjraq,
Nikolskidj oñdar tıñr alçasqan
aita ketu kerek. Topas professor Ni-
olski әmirdj özgerjr otıratın vj-
medj. Çalqız ol emes, vıçuazianıñ
toqcarlar tegjnde aldaqın әñqar
volçai almaitın nadan keledj. Sondıq-
tan, kynderde vj kunj, kelecegj var
çımсыс тавь vıçuazianıñ çәjр сыqat-
ын olar vjmedj. Al, çımсыс тавь
vjzdij eljimizde tek vj memlekettjñ
qıñıñın qana өзgerjr qoiqan çoq,
vykj tavıqattı mengeru çolında.

Nikolskidj kәkjgen sözjne toq-
tamai-aq qoiadı. Bolcevıkerdjñ vjz-
djñ otanımızdı qılırtqan dosımız
tygj dıspanımız da — Nikolskidjñ
osı kyngj kәkesj de moıñdar otı.

Qazaqstan — qılırtqan, gylden-
gen әlke. Әndjrstj kәsj, aul çarua-
сылыq, solsialistjk мәdenietj, tıñмыс
saltı vıjñdeı өзgerdj. Qaraqandı,
Qarsaqpai, Ridder men Balqactai аьр
әndjrstj, quattı sovhoz, kyctj kol-
hoz, kәñldj çırt, kәjktj el, kәkәi-
gen әner, kәlvegen eldj — kәkj de,
quandı da, maqtandı da.

Qazaqstanın çai çerjne varsañız
da qainaqan qala, qalın çırt, kәp mal,
аьр әndjrs, kәkem vaqsa, kәñldj
vala kәresjz.

Мьнау suretke qaraңыз: сонан
Kaspi darıасын çiegjnde men mın-
dalap Емба нефтj тұр. Емба мұнаи—

QAZAQYSTAN

vykjl Sovetter Soiuзыныг igjlgjne çimsalady. Bül — eljmjzdjn ylken arqauy, zor syieuj.

Qazaqystan özjnjn vugjngj XX çyldyq merekesjnde øsken, ørkendegen, tyrgj ðlttyq, mazmñn sotsialistjk mædenietjnjn tabvy men çenjsjn zor maqtanyren saltanattady. Mjne, qazaqyñ memlekettjk meditsina institutyñ studentterjnjn çataqqanasy. Anau vjr zamanda eñvekej qazaq valasy mñndai zauljm yidjn çanyñan da çyre almaityn. Endj mjne, mñndai yide øzjnjkj, el de øzjnjkj. Olar oquyn vjtrgen soñ øz eljne çanyñ salyr qyzmet etedj. Sol ycsjn olar otlicno oqidy.

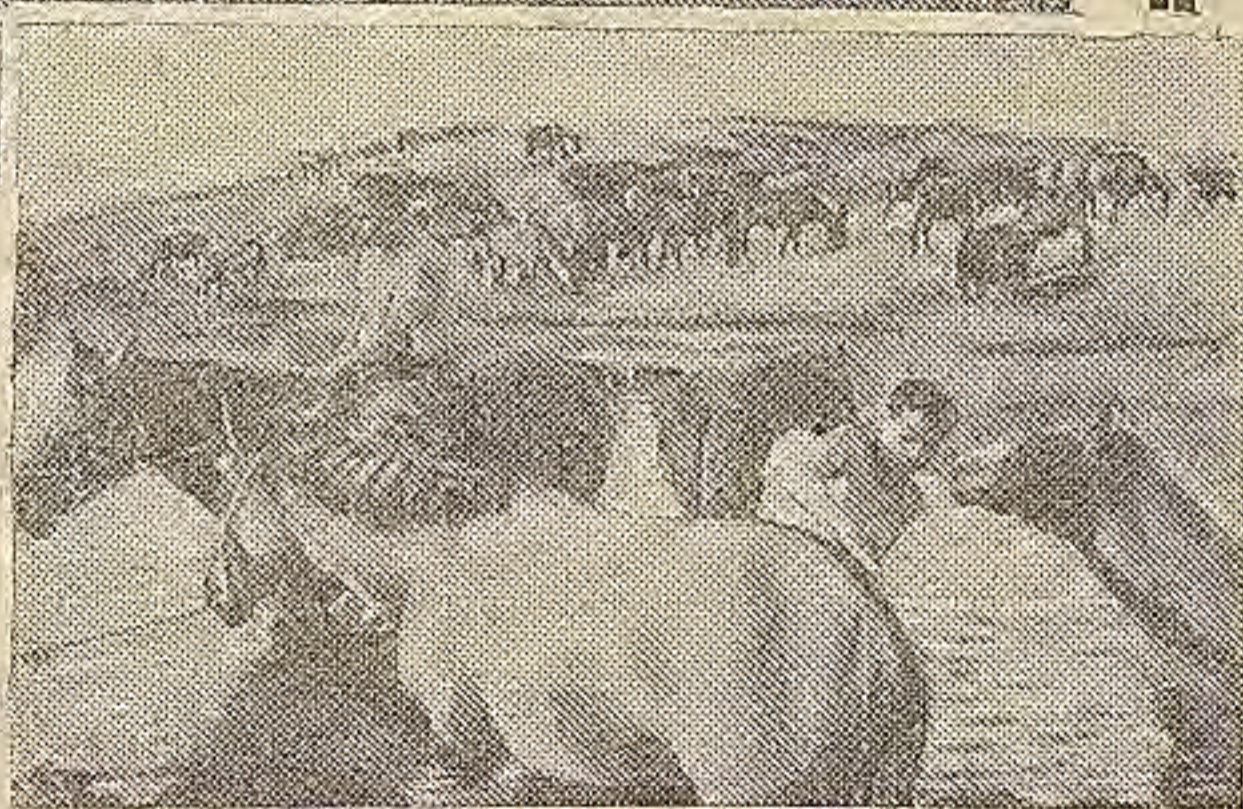
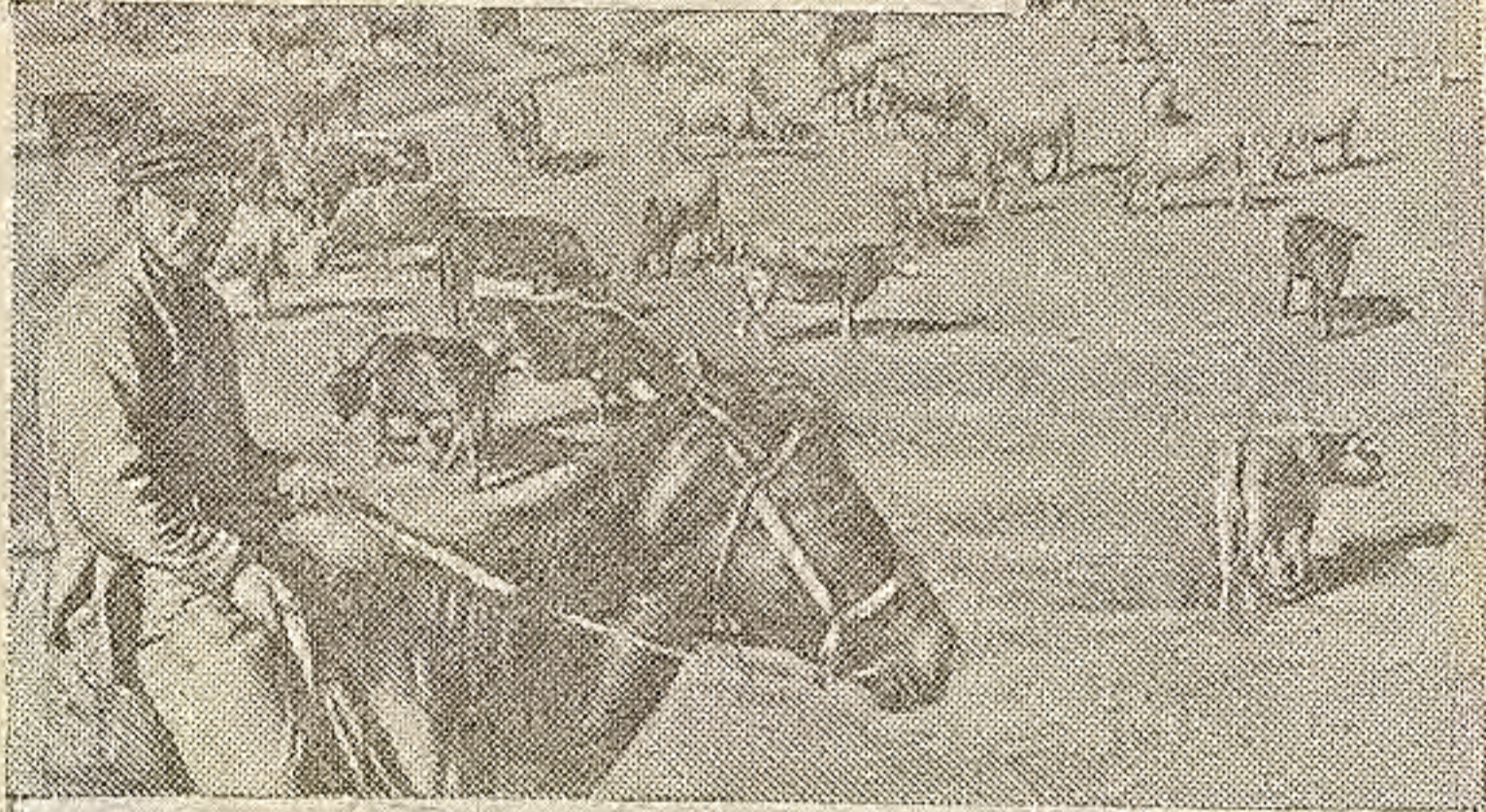
Eljmjzdjn sotsialistjk aul çaruasylyqy qaular øsyr otyr. Kolhozdy aul — mol astyqyñ, alyr macinalardyñ iesj. Komvain, traktor siaqy macinalar vjzdjn yirencjktj quralymyz. Mjne, astyq çinar çyrgen komvain. Əne, çaiqalqan alyn astyq. Bül, respublikamyzdyñ mñndaqan qatarly kolhozynyñ vjrgj — Çatvy audanyndaqy (Alma-Ata ovyly) «Put k sotsializmu» kolhozynjkj.

Vjzdjn el — maly kør vai el. Qaular øsken tørt tylyk vjzdjn eldjñ vjr kørkj. Əne, çaiqalqan dala, køk orai maisa, køgjlejñ øzende samaldar tūrqañ kolhozdy auldyñ qabyrqasly çabyq qalyñ çylyqsy. Anau qoraly qoi, qalyñ silyr eljmjzdjn sarqylmas vai ulyly.

Kolhozdy auldyñ køvjnde osy kynde balalar vaqcasly, balalar iaslij var. Olar vjzdjn ças vuyñ, çañça űrpaqtardy mædenietj eldjñ dæstyrjnse tærvieleidj, vaulidy, øsjredj.

Bular ertengj kynjn erlerj, vjlmrazdary, staxanovcylary. Surettegj millioner «Krasni kombinat» kolhozynyñ balalar vaqcasly.

Qazaqystannyñ øndjrstegj, aul çaruasylyqyndaqy, mædenietjndegj, tūrmasyndaqy vailyqynyñ suretjn tygel kørsetu mymkjn emes. Mñnau fotomantaç sol vailyqyñ tek cet pıçraqy qana.

Qazaqystannın aldynda

QJALI ORMANOV

„OL BJR KYN QJOI...“

(Çambyl men balalar)

Qonaqtaqan qūstareca davbırlaqan balalardıń ortasında Çambyl qart otır. Onı, qasap bolsa da balalar kóvrek tóńrekteidj. Өitkenj onı balalardı qyzıqtıratın, úzaq sapardan ákele çatqan sarqat kóp. Ol balalardıń meseljn qaitarmaıd. Balalar qolqalasa volqanb: әn salıp, kyi tartıp, әngj-me aitıp qarq qıla salad. Çákeñnj әngjmesj balalardı keide kyldjredj, keide vozartadı.

Çákeñnj әngjmesj qandai çatıq. Balalar men әngjmeleskende, ol tjptj özjn özj úmıtp, vala volıp ketedj; sözj de, qımbı da, ynj de valalıq úqmınnı әuenjne tóńkerjlp, qııqııdı.

Çákeñ çambydaq balalardı colıp qarap qoiadı. Bırjde mektep balalar. Olar özderjne Çákeñ söz tastap, qozqalınqıraqan saıbn, vjrdeme aitama dep dәmetkendei qımbıdasa tysedj.

— E, vatrlar, qarcbıtarındı qısaqtar qalıpsındar, oquqa varasındar qoi camasb, ә? — deidj balalarqa qdıra qarap Çákeñ. — Çaraidı, oqudar cıraqtarıml!

Balarandai valbırap, ylde men vyldege volengen çastardıń ortasında otırqan Çákeñnj kelbetj — mәuelj vaqadaq úialı vәiterек sekjldj. Didar gyl-gyl çainaidı onı.

— Arırau, mьna kјekentai qara da oqı ma?, — deidj kuljp Çákeñ, özjne taıau otırqan qara valanıń vасыnan sipar, — kјтаvыn qarai gөр өзjnıң...

Çákeñ vjrdeme esjne tyskendei, kәne kәzjn alısqa salıp otırıp taqıda kәterjlnkјrep qoiadı.

— Ia!.. vala kynjımdе mündai әmјr әqmјz tygjl, tysjımdge de kјrdj me? Bјrjımd tauda, vјrjımd oıda... Kәzjımd tyjnde, kәnjlmјz oıında, erteden qara kecke dejn sarıbp vos

çyru... Kynderjımdjdn vәrj bekerge kettj qoi tjptj...

Qart çırau vıl sözderjn eckjıme arnamai tjptj өзjne өзj aitıp otırqan tәrjzdeñdj. Bјraq, art çaqınan taqı da vjrdeme savaqtalqalı tırqan cыqıd. Oqucь balalarda qulaqtarın tjgjr elenđese qalqan sekjldj. Degenmen, Çákeñ әngjmenj өзge çaqqa vııtp әkettj.

— Ocb kynj tjptj oqmaitın vala çoq cыqar deimjn. Qalaqa varsañ da, өзderjndei qıçıldap oqıp çatqan vala. Dalaqa kelseñ de sol... Mektep degenderjn anau — tjptj vәrj aspan zәuljm. Endjgј balalardıń ne armanb var deisjn: ne qalasa vәrj әzjr. Al, vјz bolsaq, jese tamaqqa, kise kјmge çarımai, kәrjngenge kәz tyrtkј volıp, çılbıqımbz cыtıdar çyrucj edjk. Oı, vatrlar-ai vјzdn vala kynderjımd nemene deisjn!..

— Vatrlar deidj... — dep kyledj vјr vala. Onı vıl sözj өзjnıң oı — әrj-sjn әlcep tırqan tәrjzdj. Çákeñde әzjrge úzap ecteñe aitpai otırqanb —

STALINDJK STIPENDIAT

1934 cыль осы Serqali Qazaqtың pedagogikalыq institutыnda оқытусы edj. Politekonomiadan savaq беретjn — çар-çас çygjt! Bız оның savaqыnda volucь edjk, оның әрвјr qоlqan sūraуы vјr tyrlj qоnьmды, әserlj көrјnetjn. Оқусылar оны ұнататын.

...Iкzam aralyqындаоqь demalyста оi vјzven, çastarmen cyjркеlestj. Оны-сын çаqsь көrјr qaldыq. Özjmyz qatarлы çana çас çygjtjң оыьm іesj vor politekonomia savaqының іkzam komissiasының тycesj vor оыьrqаны, vјzge ylken оi tastaqandai, «sender de оqьsандar оsындаisындar» degen төrјz-dj edj.

Bız qacannan оinar kyljsjr çyrgen тапыс-qұrvь adamdardaj volьr kettjk. Оi aittь:

— «Men erçetjr ketjr vaғыr оqь-дым. Сагуасыьqымыз kedei voldь. Әkem momьn, әljrtj taaq der vјlmejtjn adam voldь da, көрке sektj menj көz aldьnan tasa qыьqьсы kelmedj. Ekjncj çаqьnan сагуасыьq çаqьdaj da тyмkjndjk vermei, menj qоlqanat ettj.

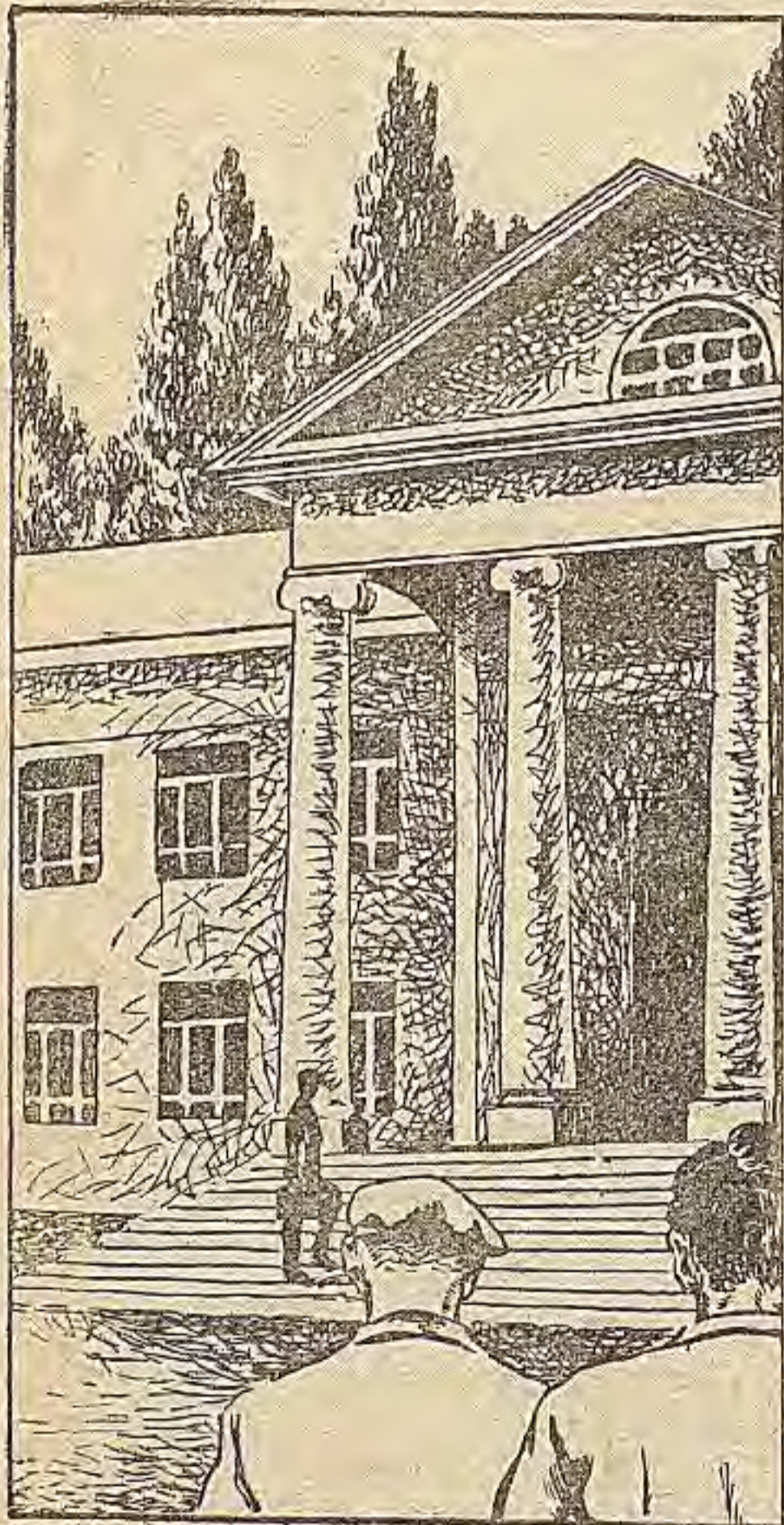
Sөitjr çyrgende 14 — 15 ke кер qaldьm, menen vasqa өзjm qatarлы çastar оqьr çyr. Men de оquqa ынтьqьm, qьзыqьm. Çatsam-tүrsam «оqьsam-аи» degen оi mazalai verdj. 1921 cыль Qармаqь posөлkesjндеgј 1-vasqьс mektepke оquqa тyскenjмde «tөvem көkke çetkendei» қуаңqаным әlj esjмde. Aidь alaқанымда оinatqandai-aq асарландьm. 25 cыль оi mekteptj vјtјrјr Cјmkenttegј aul сагуасыьq техникумына тyскenjмde өmјrdjң өrјn vasьr, velesjne сыqqandai masattандьm. Alqacqь арманьm «qat тапу çana volатын edj, qat тапыqan adamның da армань var ма eken», — deucj edjm, vјraq оqьqan saып оqj bergjң keledj eken, vјlgen saып vјle тyскjң keledj eken. Оыьm degen da-ria, sen vјr çyзgen qұстың valараны siaqь voladь ekensjң. Qьзыqьна toi-maisьq. Осы техникумда оqьr çyrgende-aq menjң qattь ұнатqan, syigen savaqьm—qоqam тапу — politekonomia savaqь voldь. Technikumda onca

tөreң qaidan çyrsjң, çeңj тапысты-қанының өзj менj çelpjndjre тyстj. «Тувјnde, — dedjm јсjмnen vјr кyпj, оquda оыьrqанда, — men осы savaq-тың соына тysem, тyсуjм керек». Оi оыьm, өзjме өзjмнjң берген sertjм, aqталуына ant etkendei voldь. Nietjm men talавьm, оыьмды өtјrјkcj etpedj aldamadь, aldatpadьm.

1929 cыль техникумdj vјtјrјsјmen таqь оquqa talьндым.

— «Осы оquың da çeter! Endj qоыр, мына kartaiqan әke-çeceңdj asьрасаң-сы сыраqьm», — degen әkemnјң тjлjң alaып, sөzjң тындаып desem de, dөmјn tatьp qalqan оыьm qьзыqь оqu-qa ынтьqььra verdj. 1929 cылдан 32-çылqа dejң Qazaqtың memlekettjk pedagogikalыq institutыnda оqьr, tarix çana ekonomika fakultetjң vјtјrјr сыq-тым. Politekonomia бүгьnqьdan gөrј оыьмды өrјstete тyстj. Qұmarlana verdjm, vјraq syigen pәnjmнjң кемtјgј var төrјzdenе verdj. Susьльm қанва-қan, сөljm vasьlmaqan siaqь әlj.

Qazır sol pənnen institutta savaq ta verjir çurmın qoi, vıraç ol vjlmıdj mje lıtdım kelmeıdj, oqıym kelıdj, oqıym», — der tyk jıjıjnıj tıymesjn salımen sözjn aıaqtaçan osı Serqalı edj.

* *
*

Serqalı instituttan alıp çyqqan vjlmıjne qanaçattıqar qoımadı, ol vjı çaqınan oqıtıcılıq mındetjn atqara çırjı, öz vetjmen oquça cıqıdandı, daqıdandı. Əsjrese politekonomia pənjı syıjı oqıtıq, oqıtıq. — «Polit ekonomia qıymı çaqı qıym. Qoçam zaçdıqı, qoçam əmjıjn tısjıdjredj, tekseredj. Markstıjn polit ekonomikalıq teorıasymen qarulandıradı. Əzıj oqısa da, oqıtısa da syıjpendjı tıqıradı. Sondıqtan da, soñnan talmaı tıstıj», — deıdj Serqalı.

Serqalı öz professıasymı tanıdar ala vjlgən sovet intellıgentıjnı alıdqı qatarındaqıların vjıj. Qalqqa qızmet etı, qalqıq intellıgent volı, avroıl ataç ekenıj ol çaqı vjledj. Oqıtıcılıq jıjne, qalq aqartı, adam tərvieler çıqarı der tısjıdj. Sondıqtan da oquc, oqıtıcıl arasında Serqalıq degen maqavbat kıcıj.

1937 çıdan vastar politekonomia savaçın verımen qatar ol QazPI dıj komsomol komıtetjnde sekretar volır ta jstedj. — «Komsomol ıymı — saıası tərvi orı, Lenıncıj-kommunıstıj mektep qoi. Çastarmen jstesudj çaratım», — deıdj ol.

Ol, 1937 çıdan verj sol özı oqıqan Qazaç pedagogika institutın dırektorı.

1939 çı SSSR Qalq Komıssarları Sovetj çanındaç Bykılsoıuzdıq Çoçarç mektepler çımıymı vasqaratıj komıtetıj çoçarç attestat komıssıası Serqalı Tolıbekovı politekonomika qıymın dısentj etjı vekıttı.

Ças talartı tasqıl vıgıncıdan da qainai tısedj. Serqalı politekonomıamen vıgıncıymında cıqıdana tısedj. Əz vetjmen oqu çımıymı sistemaqa saladı. Alđmen bıvıotekasymı özjne kerekıj kıjartarmen vaııadı. Keckı uaqıtın unemı oquına çımısaıdı.

* *
*

Oıqa alqanın ortında vastasa qanı dai çırek qıanvası! Qolında Məskeuden — Qıym akademiasymı kelgen, Stalin atındaç stıpendıaqa vekıtken qılıymı var ças dısent Serqalıdı qıanısca volengen veınesıj kergende sen de masattanası. Qılıym oqır çıqıq, estıge qımartası. Ol sızge kıcı rejıdjıken qana qaqızın ıymadı. Sıj oqısız orı:

«Qazaç Memleketıj Pedagogikalıq Institutına (Alma-Ata qalası)

SSSR Qıym Akademiası prezıdımı men SSSR Qalq Komıssarları Sovetıjnı çanındaç Çoçarç dıreçelj mektep çımıymı vasqaratıj komıtetıj vıjkken meçılsıjnı qılıymı. Məskeu qalası.

10-ıun, 1940 çı.

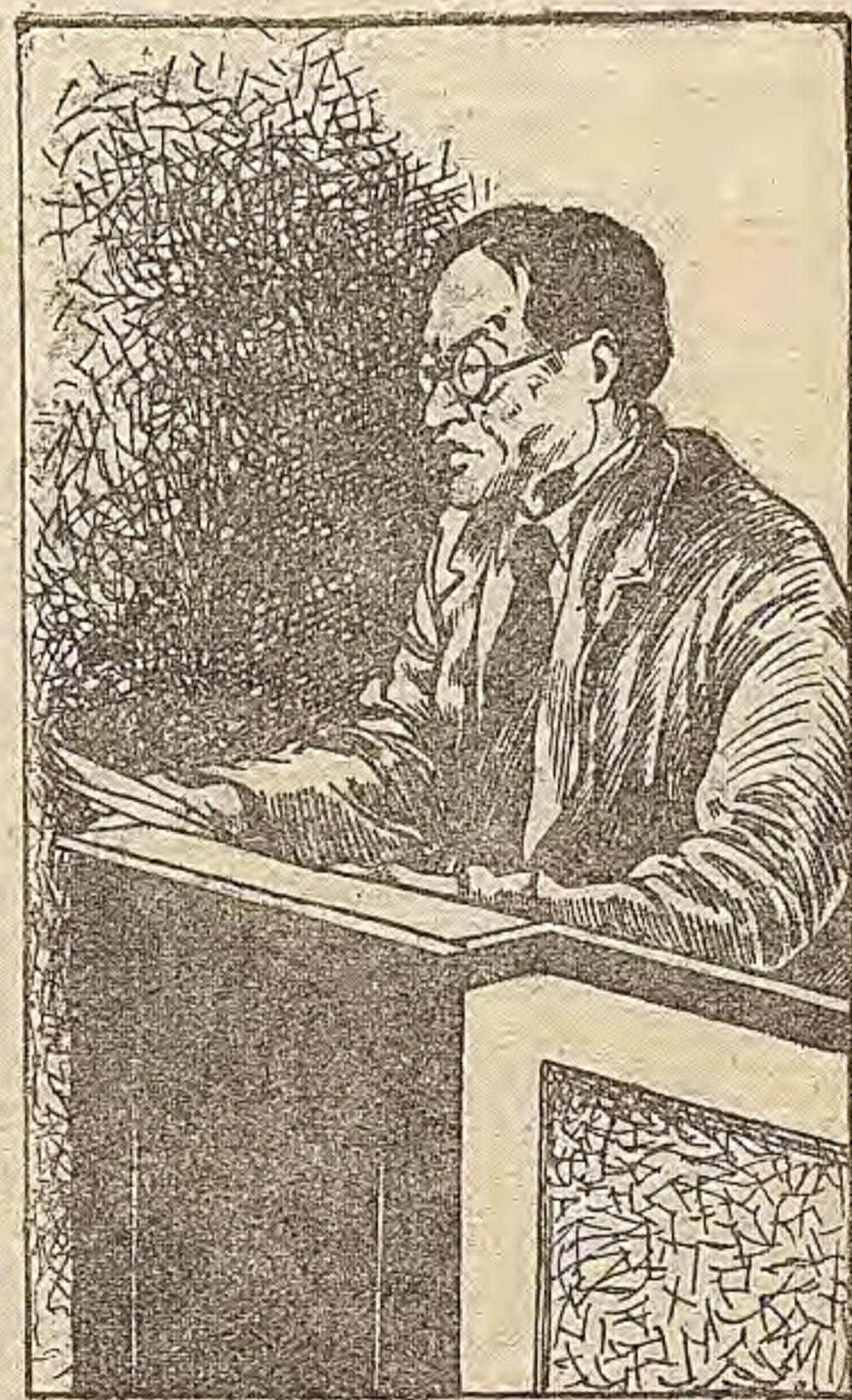
2. Qıym kandidattıq dıreçesıne dısertatsıa tapsıruqa daıyındalıcılarda Stalin atındaç stıpendıanı taqıyındau turalı.

SSSR Qalq Komıssarları Sovetıjnı 1939 çıq 20-dekabrdeç qılıymın negıjı volımsa çana SSSR Qalq Komıssarları Sovetıjnı 1940 çıq 25-marttaç «Stalin atındaç stıpendıanı taqıyındau tırtıjı turalı ereçege» saıkes ekonomikalıq qıymın kandidattıq stıpenıne dısertatsıa verıge daıyındalır çırgen, Qazaç Memleketıj Pedagogika Institutın dısentı (Alma-Ata qalasında) Serqalı Tolıbekovke Stalin atındaç stıpendıa, meçerı aıma mı somnan taqıyındalsı.

Dısertatsıaqa alqan — «Qazaçtanın çarıasılardaç olqılıq çıımsı çanında», — degen teması vekıtlıjı. Dısertatsıa çımıymı jsteu ıcnı Tolıbekov çoldas Qazaç Memleketıj Pedagogikalıq Institutına vekıtlıjı.

SSSR Qıym Akademiasın Vıse-Prezıdentı Akademik — O. I. Smıd.

SSSR Qalq Komıssarları Sovetıjnı çanındaç Çoçarç mektep Komıtetıjnı Predsedatelı — S. V. Kaftanov».

tepke kelgen adamdarqa. Bıraq Çalila maqtandı syımeıtın:

Menı maqtamañzdar, men әlj oqucımьn-қoi. Erteñ men de oқуtusь volamьn. Mjne, сонда қаqsь сұмьs jsteıtjn volсам деп арман etem, менjн oқуcьларьm да қаqsь oқьsa, тәrtjптj volса деп oılamьn, — deıtjn Çalila oқуtusьларьna.

Çalila savaqь vjtjrp, vastaьbe mektepte oқуtusь volьp қalamьn деп ec uaqьtta oılamayтn. Oньñ armanь oқи верu edj. Соқароқь vjljmdj oқуtusь volu edj. Bıraq, oньñ vül tjlegj vjrden oғьndala qoımadь. Anasьньñ azdaқan kemejlgj voldsь da, ol kjsj Çalilany қalabьq mektepterde tysjр oқуьna ұььqsat etpedj. «Qьz vala, aьs çerге varьp oқıma eken» degen sözderdj aıтьp oтыратьn voldsь.

— «Ара, мен oқуьm керек! — deıtjn Çalila arasьna çalьnpьp. — Men vjljmdj adam voloqьm keledj. Segjz klastьq vjljm menj qanaqattandıрмаıdь, — деп surayтn.

— Соқ, қарақьm, volmaidь, yлкенjн tjln aıu керек qoi. Saқan osь vjljmdе çeter. Aқaң volса oқыр сьr, әкеñ volса oқуtusь, tjптj oқıмьn деп qoımasaң, әкеñnen savaq aьp oқи ver! — деп anasь Çalilanyñ vetjn toıtarьp tastayтn.

Çalila anasьньñ vetjnen aıudь kec-jımsjz kjnә деп vjldj. Çana ol өзjnen yлкен adamдь unemj silauqa тығьsaтьn, al өзjnen kjej volса olardь oınatьn, өлеñ yıretetjn, qьzьqь ertegjler aıтьp, ne kjtar oқыр veretjn.

— Bala unemj ananyñ aıtqanьnda

volu керек. Anadan ardaqь kjm var! — деп, ol kjkentai vespetjn çamьlp aьp, төr aldьna varьp çataтьn.

Ol төr aldьnda çatьp ұььqtamaydь, көzjn сұмьp qancama ұььqtamьn деп тығьssada ұььqьsь kelmeıdj. Tereñ oıqa comьp, «aram қacan ұььqsat eter eken», — degen sözdj qaita-qaita aıtadь. Özjнjн tuqan aıuь Sıььsudan (Aқтөve oıьsь) oқuqa сьrgelj çatqan-dai voladь.

— Ара, мен соқароқь vjljmdj oқуtusь volьp kelemjn, qat çazьp тұрьñdar, kolhoz çайнда, kolhozdaқь oқucьлар çайнда çazьñdar, деп Aқтөve қalasьna сьrjр ketkendeı, ne Aқтөvedeñ poıьzven Alma — Ataqa сьrgelj тұrқandai sezjmege volenedj. Vespetjn көterjр, көzjn acьp qarasa ol әlj oғьnda, өз yijnde çatьp...

Mjneki, Çalila vjljmdj сондай syıdj, соньñ arqasьnda ol arasьnan ұььqsat aldь çana oньñ tapsьmasьn oғьndap сьqьtь. Ol oqu ycjн Aқтөvede de, Semeyde de, Alma — Atada da voldsь. Soıtjр, Alma — Atanyñ Abay atьndaқь Qazaq pedagogika institutyñ vjtjrp, соқарь vjljmdj oқуtusь атақьna ie voldsь.

Çalila oқуtusь... Ol әdebietten oқьtadь. Ças oқуtusьньñ aldьna qoıqan maqsatь өз oқucьларьn қаqsьлар төrvie-leu, vjljmdj, тәrtjптj, sovetjn ças azamattarьньñ өsjр, er çetujne көmektesu. Сондьqtan ol mektepке kelme-se тыньctanьp oтыra almaıdь. Öz oқucьларьmen çij kezdesudj, olardьñ aқьcьsь, keңescjsj voludь ol өte yлкен avьroi sanaydь.

Çalila mektepte ças әdebietsjler kruçogjn vasqaradь, olardьñ oi — өrjsjn, vjljmjn көterude әngjmeleр өtkjzjр, ças talanttardьñ өзderj çazoqan өлеñ, әngjmeleрjne konsultatsialar verjр oтыradь.

Ças oқуtusьньñ pionerler volmesjne keljр, pionerlermen әngjmelesjр oтыр-қanьnda çij көresjz. Ol өз otanьньñ, vaqьttь qalqьньñ syıjktj qьzdarьньñ vjрj. Alma — Atanyñ oқуtusьлар сұrt-cьььqь oнь eңbekcjler deputattarьньñ Alma — Ata қalabьq sovetj atqaru komitetjnñ deputatь etjр sailadь.

Ol көzjр әrj oқуtusь, әrj deputat. Oньñ сұмьsь vьrьnqьdanda көbeıdj. Al, ol osь көp сұмьsь çana eñ ardaqьtь сұмьsьtь adal nietjmen oғьndau ycjн yzджksjz qьzmet etude. Çalila өзjнjн sailaucьларьньñ arasьnda da çij volьp тұradь. Olarmen әngjmelesjр oтыrudь әdetjm деп tysjnedj.

Oқуtusь oғьnan тұрьp klastь көzven vjр colьp өttj. Oньñ dostьq, әrj төrviesjlk сьь сьraıь — aldьnda oтырқan қарақat көzderden: savaqь-пьzдь сьrgjze verjңz, sjzdjн сьve-gjңzдж zaia ketjmeuge тығьsudamьz, oқьta verjңz! degen sezjmege ұctas-qandai.

Vül Alma — Ata қalasьndaқь №12 mekteptjн 7 «в» klasьньñ oқucьларь edj. Savaq ystjnde vjрjmen vjрj зььv-ласьp soilesjр oтыru, qaқaz çazьsu, volmasa partanь çonьp oтыru olardьñ әdetj emes. Olardьñ өз oқуtusьларь-ньñ eңbegjн vaқalauьna, тәrtjvjne, өз klastarьньñ avьroiь voluь ycjн kyre-sujne, sovet mektevjнñ oқucьларь degen атаqьtь сьп сьrekerjmen ardaq-tai vjlujne syisjnesjn.

Al, oқуtusьda osьндаı oқucьларьньñ varььqьna қуanaдь, olardь maqtanьc etedj. Sol oқucьларьn meıljnce қаqsь көretjn, olardь oқьudь ұь avьroi, tamaca xasiet деп vjletjn oқуtusь Çalila Çolayeva.

* * *

Çalila әlj ças, ol 1917 сьь tuqan. Çana oньñ mektepке keljр savaq vere vastaqanьньñ өзjne de көp uaqьt өtken соқ. Bıraq, oқucьлар oнь silaydь «vjzdjн Çalila arai!» деп ataydь.

Vüdan vjрnese сьl vьrьn Çalilada көzjrgj өзjнjн oқucьларьндаı oқуtusьларьn: «arai, arai», — деп atayтn. Al, oқуtusьлар oнь Çolec деп atayтn. Oньñ savaqьtь қаqsь oқуьna, тәrtjvjne, mekteptjн pioner, komsomol ұььmьньñ сұмьsьna velsene qatьsььn maqtanьc etjр әngjmeleр oтыратьn.

— Mjneki, vjzdjн oқucьmьz qandai volьp өsjр keledj, — deıtjn olar, mek-

Сұмас.

ӨМІРДЕН ОҚЫҒАН ТАЛАН

Ol dalada cyrdj, qoi waqt, zauljm tau, çalpaq dala, qalyñ orman, mældjr wılaq, asau özen kördj. Osyqan ol syisjne, ытыға қарады. Ol qoi so-ныңда cyrjr qystas tarty. Onь egedj, çondь, qyrdь.

Terjskeidjn wökteljnde, wetegenj wьrt-wьrt cainaqan qoidьñ çotasьna qadalqan көз, autqьp ker, qoldaqь tasqa tonedj... Çona weredj. «Qoian çon qamьs qılaq, wöken qawaq, auz omьrtqa cьqьñqь» көben at cьqьa keledj. Çoq, howaıь ikjmdeljr qalady. Taqьda çona weredj...

Qoıcsь walaьñ ыqlasь osyqan audyda, ol qystastan tyime, saqina, at çasap cyrdj. Sol kezde onьñ көñlij wasqa wjr narsege audy. «Oсь men at çasady, atqa adam mjngjzdm. Atь qoia tücsь, ol çanuар çain wjuge wolar, al, atьma mjngjzgen adamy çazaq, osь qazaqьñ tywj qaida? Onьda qoia tücsь, osь wjzdm «Qьrğ qasqa», qaidan cьqqan?»

Wjraq, kыngjrt oidьñ tywjne çete almadьda, wjr kыnj, wjr tättj çьr estjdj. Wjraq, oqan cөлj qanwai qaldь.

Erteñjnde möldadan oqıtyп wjr ekj walaqda çumьs әredjgjnde çатыр кер çalyнды.

— Kesegj cьrdь oqьp wercj?

— Esjnñ dırьsьn!... Tapqan eken-sjn qьzmetcjnñdj... Kökek deimjn-au!

Kөñjl semjz, ekj mьrza onь tälkek qyldьda cyrjr kettj.

— «Aqatai deimjn, maqan kjtar qarjpterjn wjr көrsetjr wercj» — dep el jeynen sirek kezdesetjn dymplez sauattylardьñ talaiьññ alyьnan өttj. Erjne me? Çirkene me, әlde, tjdesuge mjse tütpai ma? — көwj çauapta wermeydj. Onьñ wәrjn qatal, meirjmsjz deuge wolmaidь qoi, alqьa ımtьloqan alьwrt çastьñ saqьp sьndьrmai, mese-ljn qaitarmaı wjrer ret keı wjreuj көrsetjr weredj. Ol, «Qьz çьbek» tj qoıь-пына тыqьp, qьs tastьñ omьna, oqaca cьqqan soñ soпь sьrğady. Eçjkteidj. «Talartyға nır çauar». Sөitjr, oqi alatyп wladь. Arada talai uaqьt өtedj.

Qьs ketjr, çaz cьqady, wjr kыnj, tyndeletjr, qoıcsь wala jrgeles otyqan eldjñ jeyndegj wjr inawattь adam Sa-qьpvek degenge keledj.

— Au, neqьloqan walaьñ, tyn jeynde it awalatьp çyrgeп?

Kjwrtjktep wagyр, wala çөnjп aıtady.

— Artyп wjlu adamqьa pağz wolmaq. Çazьp wегeyн. Wjraq, «tyienjn qulaqьna certjgen domьrğadai» woltasьn.

Yc çyzden watar, «qьrğ qasqoqь» tjrep çazьloqan secjrenj wala qoıcsь,

ытыға алдыда, гахмет айтыр cyrjr kettj. Kettjde oqьdy, oqьdyda çattady.

Wjr kыnj, wjr төbenjn wasьna top-talyр otyqan aul adamdarьññ qasьna wagyр cөtkerek otyqan ol, өз wetjmen wjr nәrsenj aıtyр ытырды.

— Ou, çarandar, mьna Әwjlqanьñ kыj certjr. otyр eken, әncj me өзj, cьrğaqaly otyqanьñ көrdjnder me? — dep, — wasqa sөz tapraqandai, wjreu Әwjlqanqьa soqьqь.

— Aıtsa nesj war qoi deisjn, aıtamda salam.

— Qoımaıt deimjn mьnau, көmekein qaraңdar mınyñ? — dep әlgj sөzuarsьloqan taqьda kekesjmen mьrs ettj.

— E, qaidan wjldjn, aıcsь Әwjlqan?

— Әncj emesjn, wjlgenjmdj aıtalyп, mьnanьñ sөzj wolmasa, çьraıьñ dep kelgen çoq edjm, zәujmen wjr kelgende anau menj syzgjledj, wjraq, myjzj maqan daq tysjrgen çoq.

Sol kыnj kecke Әwjlqan wjrcjñ ret «Qьz çьbek» tj çürt aldynda sudьrartyр oqьp werdj. Wjraq, ol oqьp woloqan-soñ, çinalqan көrj-ças mьnau sөzdm tyijnjn cecе almadь.

— Wıl qattь qalai tanьloqan, mьnan-dai xisapь qalai çattaqan?

Eckjmnjn oqьtraqanьñ wjletjn çürt: «Qoi qulaqьmen tastan oqьloqan», — destj.

* * *

Әwjlqanьñ waqьтына qarai zaman çanağьp, zaңda өзgerjr, wertyп kele Tyrksiv qırğьsьna keldj. Çol salьstь.

Ol wjr kыnj qoıь çumьstan wosaqan kezde çartasqa wady. Arwanьñ qara maıymen çartasqa toqai saldy, onьñ wauьrьnan su aqьzdy, wjr çaqьnan көk calqьp, onda qoпьstanьp çatqan aul...

Sөitjr cyrjr, Әwjlqan oqudy көkse-dj. Wjraq, çaqьdai wolsada, dәrmen çoq, zьqьrdanь qainadyda cyrdj. Wjr kыnj Әwjlqan wjr qawar estjdj.

— Senj Almatь saqьr çalyр.

— Almatь deimjsjn, weker cьqar?

— Çoq, weker emes!

«Wıl qalai, arwanьñ maıьn tausatyп woldь, ketjrejk — dep cьqarqan wj-reudjn sөzjme?.. Osь daqьwrtpen tjrtj ketjr qalsam qaitedj?»

Aıtqandai-aq ol Almatьqьa keldj. Ol özjnñ tastan çasaqan suretterjn көrdj.

Oсьdan wjr çьl өtken soñ 1934 çьль Qazaqьstan көrkem өnercjerj-njn wjrcjñ alimpiadasьna qатысьp wәige aldy.

Keininen, Mәskeuge oquqьa kettj. «wjljmnñ tömen, qaitpasañ wolmaidь» — degen sөz estjdj.

Jzdep wagyр, Furmanovtyң әieljne çolyqь.

— Çoldasьrьz wolsa, wjzdm aulda çaңa türmьs ornatu yeyн көp kyresken er edj... Oqıьn dep ker em. Wjraq, wjlm taıьz. Qait deidj, qaitqьm kelmeidj. Ne deisjz wıqan?

Furmanovanьñ çәrdemjmen ol Mәskeude ekj çьl woldь. «Mәskeude өtkjzgen uaqьtmьñ wjr kыnj wjr mekteptj wjtgendeı, sawaq woldь. Makalençlo, Surikov, Repin, Brotski taqь wasqalardьñ tvorcestvosьmen tanьstьm, yirendjm», — deidj ol.

Әwjlqan endj, kesek cьqarьma wег — ol Mәskeuden qaitьp kele çатыр aldy-na osьndai mjndet qoidь.

Oсь kynde Әwjlqan Qasteewtyң 40 tan asa көnektj cьqarьmasь war. «Anenkovtyң ылаңь», «Amangeldj aı-qasь», «Kолxoz cьrmanьnda», «Kолxoz toıь» taqь wasqa suretterj onьñ jrj talant ekenjn көrsetedj.

Әwjlqan tvorcestvosьn көrgen wjr jrj xudoçnik:

— Sjz Akademianьñ qaisьsьn wjtg-djnñz, — degende, Әwjlqan tüгьp:

— Ömjр mektewjnep oqьp cyr-mjn, — deptj.

Xasen.

ҮЛБ ТОІ

Denemdj viler qıanbь,
Qıal qıstai aqadь,
Volat qıspen geroıym,
Üstь meken çoqarь?
Çoq, volmasa çenjstıjı,
Çettj me vır qavarь?

* *

Тавьсқа тавьс қосылап
Өзгесе выгjn тоі екен:
Қолхоз, совхоз аулының,
Тартуь тоіқа мол екен.
Дәл қырма қасында
Қайнаған екен Қазстан.
Саси қыьр, кун нұғын
Төккен екен сьқьстан.

* *

Кәгj, қась eljmnıjı
Қырма қасть тollaған.
Dınasь отьр кyi cerıjр,
Kylәcj topta saıraған.
Тоі ystjnde домьбра ар,
Қыьн Қамьы толқаған.
Eren çyırjk өrcjlder
Қанатын қайа самолаған.

* *

Çenjsten çenjс сьңьна
Қарьстаидь Қазстан.
Mәngj нұғын төгедj,
Stalin кун сьқьстан...

Axmetçan

Altaidıң asqarqan aңqarыnan
Tәkavvar zәuljm çartas vıjk qızdan.
Kırgılder көvjk atьр aqad Ylba,
Qınarıь kycjne кyc, qosьр тьһnan.

Bırqanьр asau tasqьn aqqan көlbei,
Çәnelgen qart Altaiqa ыьq vermei,
Тоqьсьр, dolь tolqьn çoiqьn ekrjn
Lerjırj ekjlengen tosqau көrmei.

Mjne endj asau tasqьn tır çuasьр,
Meıjrlj çaңa өmırge qoiьn asьр,
Sekjldj çaңa Ylba el anasь —
Tөгedj Ridderge nıғыn sasьр.

Ridder altьn, kymjs aqtarqanda
Çoiqьn kycjn tasьtad çaңa Ylba.
Sekjldj çgız qozь ekj alьrtь
Eljmnıjı дәuletj der qostьm çьrqa.

Nırcaxov.

TÜR, QARAQYМ!

Кун сьқьстан кyldmder
Kele çатыр altьn таң.
Tır, qaraqьm! төсекten
Oıan qarqam nıqьдnan.

Savaqьd var oqıьn,
Mektevıjı var varatьn.
Çыьна qoi, tıra qoi
Oıana qoi, quatьm!

Tır, qaraqьm! tompandap
Mektevıjıe vara qoi,
Ainalaıьn көzıjnen
Qarqam çaqьs vala qoi.

Q. Satьbuldin.

ТОҒОҒА САСИ

ҮЛБ ӘКЕМЈЗ STALIN

aliut Sјzge, Iosif
Vissarionovic Stalin!
Sәlem җazоan — balalar —
Bјz kјekene dostarың.

Тыңдаңыз вјздј, үлб әке,
Ақылы дaria, asqan җан.
Qat җazady үл, қызың
Вақыты Qazaqystannan.

Adamzattyң алыбы,
Іздігіңз вјк asqardan.
Ғызыңз нүрлы, сәulettј
Aidan, kыnnen, asrannan.

Keldjk taqы mektepke,
Oқи җaqсы, көңілі cat.
Қуанычты той кың
Ғазамыз арнар Sјzge qat.

Qandai қызық балалық!
Dәuren алтын volqan соң.
Ata — апаның vасына
Вақыт қысы қонған соң.

Вақыт сытјн емгенвјз,
Bјz vesјkte җатыр ta,
Nүрqa vөler апамыз,
Әldilegen вақытqa.

Өtken көрјп өmјrdјң
Bјz emesпјz kuasј.
Raxat, erlјk, қуаныч
Kөргенјmјz tuasы.

Degenmenen вјlemјз,
Sүm өmјrdјң volqаның
Cасақ atqan қызы гyl,
Mezгјлј җetpeі solqаның.

Kecегј aqa, apalar
Kөp ulanqan, көp kyigen
Өmјr оқы olardyң
Ғyregјne көp tigen.

Balalardy sүm zaıman
Tekpјsјne көndјrgen.
Ac, җalaңac sarылыр,
Kөzјn satыp telmјrgen.

Oınар vala kыle alımaı,
Qasјret җүтыр kып көрген.
Bјrge tyner yicјkte,
Qozыmenen вјrge өrgen.

Qalраған vылы ілјр,
Sына җazdap maıysqan.
Sonda алтын таң вјлјnјр,
Sәule cacqan сыоыстан...

Aqseleu — җerјn, adamың —
Qasјret vasqan ertede,
Ne көremјz вјz vыgјn
Вақыты, кең өlkedel!

Adamы erkјn, җerј ücmaқ,
Bјreuj үлб Odaqтың.
Dәujrlegen dәurenј,
Astыnda valqa — oraқтың.

Qaiқыmenen dem alqan,
Bүгүндө mүңлөқ saхарасы.
Bygјnde җainар, қүлрғыды
Altai, Kасpi arасы.

Ғыз җасаған Ғамбы қart,
Boldы вјзven қүгвлыas.
Qaita tudы җасағыр,
Aқарqanda saqal, cac.

Sarқырады, tasыды
Өner — вјлјm vұlaқы.
Osындаı өlke вјздјkј,
Maqtanuqqa tұradы!

Қызықты орман, заңғар tau,
Kып суақ, җасы ветkeilј.
Artek qandai tamaca!
Basqa җer оған җetpeidј.

gijj edj. Sondyqtan da komandovanie onь vjr ыьlqa tolmai-aq voljm koman-dirljgjne kocsrdj. Ekjncj ыьlqa aiaq basa bergende Эдjl vzyod komandirь vor taqaiьndaldь.

Ol, 37 ыьldьn vas kezjnde ykmettjn erekse tapsьruьmen Qirь ыьqьsqa attandь. Sekaraqa varqansonь Эдjl zastava vastьoь volddь...

Sol qьzmetjnde ыьgьr otanqa ol yl-ken eьvek sjьrdj. Ol eьvegьn partia men ykmet vasqaladь, «Qьzьl ыьldьz» ordenjn nagradqa verdj.

Эдjl Qьzьl Armiadan qaitьr, endj oquqa kьrjse bergende aqfindermen soqьs vastaldь. «Otan ыьcьn maianqa attanuca ыьqsat etjьz», — dep ol Vorocilov ыьldasqa telegramma verdj. Kecsьkpei — ыьqsat degen ыьaupta keldj. Bьraq, vьl Bьllovьtnь ыьrqatta-ньr ыьrgen kezjedj, oqanda qaramai-тьn edj, dьrgerler — vosatpadь...

Sonьmen, qazьr Bьllov Alma-Atada-qь aul caruacьbьq texnikumьnda oqidь. Barьq savaqtan «otlicno». Sol ьte ыьqьsь oqьqanь ыьcьn, ыьzozь kanikul kezjnde onь ыьer Qalq Komissariatь Bykьlsoiuzdьq aul caruacьbьqь kьrme-sjne ыьberьr aldь.

Эдjl mekteptjn qoqan ыьmьsьnada ыьqьsь qatьnasadь. Ol komsomol ko-mitetjnjn vьuro mycesь, osoaviaxim yijmesьn vasqaradь. Texnikumda otan qoqan ыьmьsьn ыьqьsь ыьrgьzgenь ыьcьn Frunze audandьq osoaviaxim komitetj oqan gramota verdj. ьtker ыьbь vьl texnikumde osoaviaximqa 360 oqucь myce volsa, vьl 715 oqucьnьn vьrjde myce, vьrjnьnde PVXO taqь vasqa znacokterь var. Qazьr texnikum oqucьlarь tyrljce soqьs ьdьsterjne da-ьndaluda. Vьl jsterdj ыьmьdastьruьcь Bьllov Эдjl.

Bьr sьzven aitsaq — ol naqьz patriot.

«Вьlqь otlicno oquьm, texnikumde otan qoqan ыьmьsьn kьceitujm, — vьl Qazaqьstannьn XX ыьldьq toьna tartqan casuьm, — deidь ol. Bьraq, — deidь ol, — vьl auьz toltьrьr aitatьn tavьs emes, degen men qai ыьmьsta volьsada otlicno volu—vorьc qoi. Qo-lyьnan kelgenjnce aianvai eьvek etu vьl qьrmettj vorьc. Mekteptegj oqu-cьlar varьqьda otlicno oqьsa olda tavьs. Otlicno oqьqan balalardь ыь Stalin ыьqьsь kьrmeime?»

TALANTTAR KORMESJ

Ylken kvartalдьn voьn aьr ыьt-qaь ьdemj mektep. Maьnan ьtken qalq oqan kьz salmai ьte almaidь. 3—4 qatarь ьdemj yidьn kьce ыьqьz taspen otulanqan. Эcekeilь ornament. Maianь ыьrьraqqa volen-gen aqac. Esjk aldьna ьlьngen tu. Vьl mektep ыьgьn vьrьnqьdan da ьserlj. Maianь tolqan adam. ыьrt aqьrьr kьrьr ыьqьr ыьatьr. Ylken esjktjn ekь ыьqьnda da: „Balalar-дьn veineleu ьnerjnьn ыьna ыьs texnikterdьn respublikalьq kьrmesj“ degen sьz ыьzьlqan.

Bьz osь mektepte acьlqan kьr-menj kьrge kьrdьk.

ЫьS TEXNIKTERDьN BьLMESJ

Aldьmьzda Aiagьz stansiasь. Vьl ыьai ыьsala salьnqan suret emes, sol stansianьn mьdeniettj qьrьbьsьn dьldьp ыьsaqan maket. ыьsau-ыьlar temьr ыьl mektevjnьn oqucь balalarь. Stansia tamaca kьrsetj-lgen. Naqьz sonьn ьzjme dersьz.

ыьlqьz vьl emes ol vьlmede tolьr ыьtqan ыьmьstar var. „ыьna aul“ mektevь, „Tyngь roьz“, „Strelcnitsa“ taqь vasqalar.

„ыьna aul“ — vьzdьn qazьrgь gьl-dengen ьmьrjмьzdьn veinesь. Эdemj mektepterь, mьdeniettj salьnqan yilerь, tyzu tartьlqan ьsem kьce-lerjn kьresьz. ыьna qalanьn ыьnьnan temьr ыьl ьtedь. Эsьjn-эsьjn tytjnьn vudaqtatьr kьctь parovoz-dar vagondardь syiretьr ьtjь ыьtadь.

Ylken polotnaqa salьnqan suret-ь de kьrmei ьte almaisьz.

— Alma-Atanьn № 21 mektev-ьn 8-klasьnьn oqucьsь Sipitsinnьn salqan suretь — dep tapьstьrdь, kьrmenjьn ekskursovodь.

...Tynde kele ыьtqan roьz. Talai ret tynde temьr ыьl stansiasь vasьnan roьzdzьn dьl osьndai volьr kele ыьtqanьn kьrgenjмьz var. ыьlqьz vьz emes-au talai adamdar dьl mьnanь kьrgende ьz kьrgenderjn esterjne tysьrer.

Tek parovozdьn pьsьldaqanьmen, vagon dьngelekterjnьn dьrsьlj qana estjmeidь. ьzgesь tyngь roьz-дьn dьl ьzj. Budaqtaqan tytjn qoi-qarandь tyngьn qьsaqьna kьr-ьdeu.

aqьsьt vьlttai kьrjnedь. Aldьndaqь fonarь tyngь qьzьl otьn ыьrьqьn ainytpai kьrsetedь.

EKJNCJ BьLME

Vьl ыьs texnikterdьn ekjncь vьlme-sj. Bьzdьn aldьmьzda kьzge tapьs kьnde kolhoz dalasьnan kьrьr ыьrgen STZ traktorь. Onьn tьrkeu saimandarьna deijn tyр-tygel. Kьc-kenе macina benzin qьrьr ыьqar maьmen mailansa ыьrgьpte ketedь.

Mьnь ыьsau-ыьlar Qaidauletov, Anoxin, Nьrpeisov deitjn 15 ыьsar balalar.

— Mьna siaqь ыьmьstь mektep-te oqitьn balalar ыьsadь deuge vola ma? Eger osь qalьnan 15—20 ese ylkeitse, naqьz STZ traktorь-ньn ьzj volmai ma? Tьrkeu saiman-darьnьn tamaca ыьsalqanьn qara-ньz dep tapьrqaidь, kьrmege kel-gen Mьskeu konservatoriasьnьn studentj Qajur Zainautdinov ыьldas.

Bьlmenjьn jcьndegj ыьmьstar vьr-ьnqai tema qana emes. Aluan tyrlj. Mьne kьcpelj mьzda sjresьr „Sedov“ tьr. Asau Arktikanьn mьzьn vaub-dai tьlьr „Iosif Stalin“ ledokolь keledь. Arasь ыьqьn. Mьz ыьrьqьc kemedegj geroilar kьrten kьrьspe-gen eljмьzdьn geroilaryьmen qьsaq-tasuca ыьrgьrsedь.

Odan solьnьzoqa qarai vьrьlsanьz mьzdzь Arktika emes, ьstьq cьldь „Betpaq dalanь mengeru“ maketj. Vьl Alma-Atanьn № 39 mektep oqucьlarьnьn eьvekterь. ьtken ыьz-da ыьs oqucьlar Betpaq dala ekspeditsiasьmen vьrge varьr son-daqь tьrmьstь ьzderь zertter qait-qan. Makette Betpaq dalanь ьsjm-dьkterь, ыьrь, (foto suretterjmen) ыьna tьraqьtь qьbьmi zertteu stansia-sь kьrsetjlgьn.

Kьrme ьte qьndь. Bьrjncьden ol ьlqь ыьs balalardьn vai tematika нь men gere vastaqandьoьmen qьndь. Ekjncьden, balalardьn patriotizm ruхьnda tarьlelenudegь tvor-cestvolьq ьserdьn ыьqarmalarьnda aqьn oьn alqandьoьmen qьndь.

Bьzdьn aitarьmьz, balalar, kьp ыьsandar, ьsjnder, oqьndar, qьbьm men texnikanьn ыьbьna ыьqьndar

еңбек еткен балалар аз емес. Roza Самғанова сияқты балаларды Қазақстан құртысымыз біледі.

Колхоз балалары қозыны, құйыны, бұзауды, ботаны, торанды, кроликті, баландарды көңілдегідей күтіп, ақаларына, әкелеріне әсертеуіне қолжауыс тігізді, қолқанат вола алды.

Кең байтақ отанымыздың сүрегі — Мәскеуде ытырдан бері вола қатқан Бүкілсоюздық аул саруасымыз көрмесіне біздің Қазақстаннан көптеген ғас naturalister қатысты. Олар ең алдымен ең сәулетті қала, ұлы Сталин тұратын вақыт қаласын көрді. Олар сotsializm елінің құрбырған аул саруасымыз көрді. Олар басқа республикалардың ғас naturalisterінің ісімен танысты. Өздерінің тәжірибелерін байытты.

Үстеміздегі ғасыр Бүкілсоюздық аул саруасымыз көрмесіне қатысатын ғас naturalisterдің саны әдеуір өсті. Өткен ғасыр қана біздің Қазақстаннан Бүкілсоюздық аул саруасымыз көрмесіне 48 ғас naturalister кандидат етіліп бекітілген болса, биыл тіпті көп. 785 ғас naturalister Бүкілсоюздық аул саруасымыз көрмесіне кандидат вола бекітілді.

Біз Алма-Ата облысының Еңбекші қазақ ауданының ғас naturalisterінің алдына мынадай сұрақ қоюға едік:

— Сенің тойға сасың не?

— Қазақстанның XX ғасырымыз қой?

— Іа, республикамыздың ұлы дүбір, ұлы тойы менен қарсы алдында? Сендер ғас малсыларымыздар, әңгіме осы ғасында волауға тііс.

* * *

— Мен айтатынмы! Менің тәжірибем былай: Таңертең ерте тұрамын, ғаздың

таңертең қандай тамаса! Қызарып таң атыр, көк салқынының үстінде тұрып тұсырғанда ған-ғаққа қарап көз сүзгірсеңіз, пендеі әсем сурет көгер едіңіз!

Мен құйынасымызды сәткертер өзен ғазасына барамын. Суға сәткенсе о да ойнақтайды, онымен мен де ойнаймын... Мәдір суға оны да сұрамын, өзім де сомыламын. Оны көкіліп, ғасын, құйығын тараймын, о да өзің келеді, мен де өзің келемін. Қуы ғазсы, қуың ғазды, ойнақ салды, оны асты-үстіне тұсыр мен де ойнаймын.

Енді төрт ғылдан соң мен Қызыл Армия қатарына барамын. Құйынасымызды бестіден алтыға сұрады, үлкен ат волады дегемін. Сонда, осы құйынасымызды екеуміз Отан қызметіне бірге барамыз. Оған деіп басқа құйындарды да қамқорлықта аламын, қуыңды өзіңмен, — деді 6-клас оқысымыз Базақ Ғангелдин.

— Базақ өзінің үлкөдігіне салып, үлкен сөз айтты. Мен ондай сөйлей алмаймын.

Біз де бір сұбыс волды. Мен оны ғазсы көрдім. Ол тақан қарап тұрады, кейде, тамақ бер деің қой деім. Мен оған сөз бердім, су бердім, үстін тазаладым. Екеуміз дос вор кеттік.

Көктемде оны сүзгі ауа волды, ол асығып сүреді, қарны сардыр кетті, қойдың артына қалып қойады, бірің-қардай қалай болса солай секіре алмайтын волды. Оған менің ғанымы асыды.

Бір күн лақтады. Ол үе бірдеі лақты көтеріп сүзгі қой. Бірің-қардай ол ғалқы өз қайтыр тамақтандырып. Сонсоң, лақтарды мен кытемін дедім өзіме, енесінің өз кјекентай қой, ытыр сұбыс волатын... Лақтарға сүт

Қазақстан мал көр бай ел. Ол, Сұбыстағы мал саруасымыздың базасы. Қазақтың қай ауынан болса да, қора-қора қой, үйі-үйі ғасы, тавы-тавы сұы, тор-тор туы көресіз. Қартақан құс, көптеген сөсқа — ған аулдың үйренсіз қой малы. Мал васы бізде әсіресе соңғы ғылдарда қулар өсті.

Мал — бізде ғылым соымен өзіріледі, бүл — мәдениетті елің дәстүрі.

Колхозды аулағымызды көрінде ғас төлдерді мектер балаларды қамқорлыққа алды, мәрелер күтті, өзім-өзімен сақтайтын волды. Бүл сөнде үлкен

С Ъ Л А Р

beremjn, çaqşь cөvj var çerge arapa-
mьn, yige kelgensoң çem beremjn.
Bularmen de dos vor kettjm. Özderj
osь kynde ylken volьp kettj, — deidj
1-klas oqucьşь A. Elekbaev.

— Men taubьqtardan, qalai uialdьm?
Çaman uialdьm!

Bjz kьnj anama jlesjz, qus ferma-
şьna vardьm. Anam, onda varqan
soң:

— Ce-p-cep-ce-p-cep-cep... dedj.

Ilezde-aq varьq taubьqtar torьrlar
çinaldь da kettj. Anam olarqa çem
verdь.

Men oiladьm: — «Ә, vularda tji vj-
ledj eken», — der.

Sonsoң, vjz kьnj qus fermashьnь
çanьna vardьm da:

— Ce-cep-ce-p-cep-cep... — der em,
taubьqtar qaptadь da kettj. Bəzj menj
qorcar aldь da, maqan qaraidь. Men
ne jsterjmdj vjmedj. Uialьp qaldьm.
Yndemei yige keldjm de, olarqa çem
jzdedj. Sonsoң, çem aьp varьp sa-
qьrdьm. Olar taqь da çinaldь. Men
əkelgen çemdj olardьn aldьna sac-
tьm...

Menj taubьqqa degen qamqorьlьqm
osьlai vastaldь.

Bjz dьnj «Migorni» der atalatьn ta-
ubьqьmьz, vjz çьlda çalqьz əzj 280
çumьrtqa vastь. Olardь kjckentai-va-
lapan kynderjnen vastar, men çem
verjz, vaqьp-vaqьp əsjrdьm. Bular se-
mьz vor, jz volьp əstj. Bular dь çaq-
şьlar kytjz kəveite beremjn, — deidj
III klas oqucьşь N. Minnikova.

— Men qьşqa aitaьn, vūzaidь men
əte çaqşь-kəremjn, sondьqtan da vū-
zaidь qalai kytse çaqşь volatьnьn yj-
renjz aldьm.

Kəzjrdə men yc vūzaidь vaqьp-va-
qьp çumьjn. Savaqtan kelgensoң-aq,
menj ermegjz vūzaularqa çem veru,
uaqьtьnda suqaru, qorasьn tazartu.
Özderj osь kynde əte kyilj, — deidj
4-klas oqucьşь Mica Sokolov.

— Menj mamam çumьştь çaman
jstemeidj. Al, sonan soң sovhoz oqan
silьqqa vjz torai verdь. Kьz-kjckentai,
appaq toraidь mamam yige kəterjz
aьp keldj. Al, ol əzj tentek eken,
yige əkelgen soң cьnəqьp, vūlqьndь.
Men onьn çanьna vardьm da, arqa-
şьnan vaqьp, çem verdьm. Sodan vas-
tar, onь vьqj men kytemjn. Astьn
aubьq-aubьq tazartamьn. Ystьn kjrletpej
çumьdьp tūramьn. Çemjn uaqьtьnda
beremjn.

Kəzjrdə oqan on ai voldь. Semjz,
salmaqь 120 kilogram. Men kytetjz
vasqa torailar da əte kyilj, — deidj VI
klas oqucьşь Kolə Kovenko.

* * *

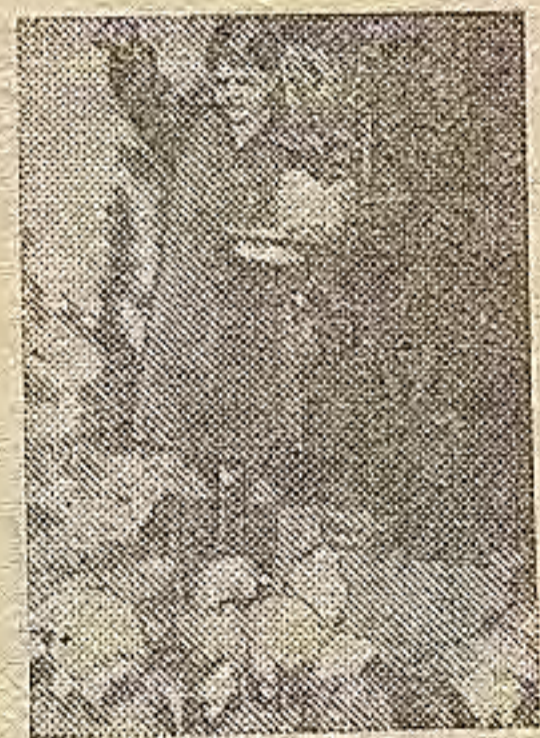
Enьkəzj qazaq audanьndaqь aldьn-
qь qatarь oqucьlar, pionerler ças töl-
derdj, qus fermalarьn qamqorьlьqarь-
na alqan. Osь audanьn ortь orta
mektevjnь çanьndaqь teldj qamqorьlьq-
qa alqan ças naturalister kruçogjz
100 den astam valalar qatьnasadь. Al,
Esjk detgorodogjnь ças naturalister
kruçogjnь 55 mycesj var.

Ças naturalisterdьnj kruçogj kolhoz
mektepterjnь çanьnanda uьmdastь-
rьlqan. «Kalinin», «Sovet» kolhozdarь-
nь oqucьlarь — ças naturalister qus
fermalarьnda əçerləujz çumьstar jstei-
dj. Kəzjrdə Kalinin atьndaqь kolhozda
300 ge çumьq, al, «Sovet» kolhozьnda
303 taubьq var, vular dь ças naturalis-
ter kytedj.

Esjk detgorodogjnь 55 ças natu-
ralisterj vьl çazda tyrlj uşaq çandj-
terdj, qūstardь ūstar aьp, osь kynde
olardь kytjz əsjredj, olardьn qoregjn,
əmjz syrujn tekserjz çyr. Ças natu-
ralis — Axmet Çanaliev yc ūzaqь
qolqa yirettj. Al, Aleksandr Bosov
vjnece ūzaqь, sarь tьcqandь, çьlan-
dь, kesertkenj, kəvelektj ūstai vjletjz,
əsjre vjletjz xəlge çettj. Bular çьlan,
vujz saqqan adamdarqa çedel çərdem
kərsete aladь.

T. Qaliakbarova.

Саиғары

XVIII ғасырда, Екатерина II-нің патшалық құрып тұрған тұсында, Ресей қазақ даласына савиы ғасар, Кіеі ғыздн вјрсырға ғерн васыр алды. Бұл Орда-ның хандары өз қалғын сатыр, қазақ ғерн васыр алуна патса төрелерне көмектесті. Вјрақ азаттығы аңсаусь қазақ қалғы езір-ғансуда көнгісі келмеді, сөйтір оғыс патсасына ғана ек ғыздн хандарға қарсы көтеріліс ғі-ғі сьға вастады. «1783-ғылы, көтеріліс ғасаған қазақ қалғын алыр Сырым Датов вастады. Қазақ қалғы өзінн қорқуды вјлмеітн ер ғурек васысь, қалғы ғероіь вола вјлген Сырымның вастауымен он төрт ғылдай ғауына қарсы күресті. Вјрақ, Сырым ғау қолынан қаза тарты, көтеріліс васыр тасталды. Екатеринаның қалғы қолы қазақ даласына васа көктер кјрн, онда ғамалдар соқтырды. Патса генералдары Кіеі ғызге өздерінн ыстемдјгн вутіндеі ғур-ғыздн, XIX ғасырдың алысқы ғартысында вутіндеі Қазақстанды васыр алыр қойды». («СССР қалғытарының тарихы», Сестаконтың редаксіасымен ғы-ған).

Мектепте СССР қалғытарының тарихын ырене ғурн, Қарақандыдағы №7 орта мектептің оқыссы Владимир Сұлғын осы әнгіменн ғазған, вұл әнгімесн-де ол, дақты қалғы ватыр Сырым Датовтың вастауымен өзінн төуелсјздн-гн ысн волаған, қазақтар күресннн ғеке ерізодтары көрсетуге тырған. «Вұл әнгімен, — деідн ол, — тоіға сасым».

* * *

Қазақтың ұсы қырсыз кең даласы көртеген кілометрлер воына созылыр ғаты. Алыста көгерн ғатқан тауларға ватыр ұстасын аласа адырлар, аспанда қалғыған ұсра вүлттар ғана сөлдн даланың ғалры көрннсіне кейн өзгесе сыраилар әнгннн тұр. Күнге кыірсар-ғаыр, ғавақтыдай волыр ғер вейн ғар-ған маіда сөртер вйдаық реп оса-ғаннн өткен ғылы, ғараыр сынған савақтыр мен тұтасын. Ақ адырлар-дың ыстн қарлаған селеулер, апырға ғелмен адырн ғана ығала тысн ғарғырайдн.

Адырмен вјр ғалғыз алақ ғол асады. Адырдың існдегн саіда, қанар сығыр

ғатқан вұлақтың васында қазақ аулы отыр. Аул айналасында ыі-ыі ғылы, қоралы қойлар ғатыр, өркестерн ғардай-ғардай тыелерде мамырай васыр ғайлыр ғур. Вјрнеге ғерде тас қалаған ғер-осақтардан тытн вудақтыды.

Аулдың вұл тысы өмірін ес нәрсө вүзәды ау деітіндеі емес, ол вұл иа-қтыға деін қандай тысы өмірде келсе, көзінде де сондай тысытықта еді. Вјрақ осының вәрінде де дерексіз ерексе вјр сыр ват сјақты. Мал ғасырғағы өріске ғвернлмеітн вольды, еркектер де вјр нәрсөге әзлеленгендеі, вјрақ ыреі васым!

Аулға вјр саль атты сауыр келгенде, кун ватырға кеткен еді. Оның алыстан өктер келгендн көрннн тұр: вет-аузын, ыстн васын сүрғылт тозаң сауыр кеткен, аты қара терге сомылыр солы-ғын васа алмай тұр. Келген адам аттан қарғыр тыскен ветінде ғурнне васыр, кнғнз ыіднн есннн тыре тастар кн-рнн келдн де, ы існде отырған әйелдер мен балаларға естнркнсі келмеі, ы існн адырн ғана ытмен тысқа сь-ғағыр әкетті.

Аул вүдан вјрнеге кун вүғын патса өскерлерннн ғасындар келн қалғындығы туралы көмескнлеу вјр қавар естнген волатын. Аулдың адамдары вјр-деме вола қалса, ғаран далаға көсе ғөнелуге әзр еді.

Кенеттен, суыт келген сарғынсы, вү-тіндеі аулды алағынан тнн тұрғызды. Есік алдына еркектер ғиналыр қалды. Сарғынсының әнгімесн олардың во-ғауы мен сағанусылығын толығынан дүғысқа сығарды...

Ғау ғасында еді, аулға веттер келе ғаты. Олардың ғасындар қалғын суық қаварн елге ғеткнзу ысн, ған-ғарға кнсі сартылды.

Аул ары-құры көсе вастады: ғұрт малдарн ғинар, ыілерн ғығыр, тыеге, атқа ғурктерн теңдер ғаты.

Адырн ғылыр ғана тын келдн, ғер ветн қараңғылы ғарты. Алыс тын, тек аспандағы көр ғүлдырдар ғана сөуелснн вүғынғысында ғөрн ғарғырата тыс-кендеі. Вјр қалыртағы тысытығы ғылы-ның кнсінеген даусы, адамдардың ай-дай-суы вүзыр ғвердн. Ай тыр ғер ветне сөуле енснмен-ақ, істнн вәрі

вјттн. Дыркнрей аул көстн, сарғалаған ғұрт ғана қалды.

Ғаумен кездесудн мерзймнн соза тысу ымннмен көртеген аулдар ғаран далаға көснн кетті, вјрақ адамдардың ғауға дер іске вүккен өспен-днлнн, ызасы — васыр алысларға қарсы соқты волыр, минут саын вјр арнаға қуылығандай еді, тек оған тұғындыр керек вольды, вұл вүдарапын ұғысқа вастар әкетн қолынан келетн ватыр керек вольды.

II.

Аулдардың вјрнеге вјр топ саль аттылар қайтыр келе ғаты. Олар аттарын ғамсылай тыседн, варатын ғерлерне самалы ғана ғол қалғын. Сарғылаған веттерінде аулға ғарнн келн, оны ғаудың алыр қойғынн көрдн. Бай ыінінн сы-тында патсаның вјрнеге сөлдатары тұр.

— Сылымен-ақ вайднн тұтқындалыр қалғынма? — дер оілады олар, вјрақ, дәл сол мезетте ғасында вјр оғыс офісерн ват бай ыіден сыға келдн. Оның тосыған денесн, әсекеілі ғана ғартал саранын тырсыдатн кернн тұр, велне асылыр алаған көкренбек қару-ғарақ, сарт-сұрт етеді.

— Сатқан екен-қой! — дедн, аттылар-дың алдында келе ғатқаны.

Аттылар вјр дөнестен қыт етнн асыр тыскен мезетте офісер адырн ғана, тнмәктан:

— Аналар кнн? — дер сұрады.

Ол, офісерднн айтқанын қазақалар ғасында келе ғатқан вайға ғеткнздн.

Вайднн берген ғауанын тындар во-лаған соң офісер өзн сасыр алаған вјр сөлдатқа әлде ненн лақтыр ғвердн...

... Ғауағы саль аттылар алды-алдына тарай вастады. Олардың васысы өз ыі-ннн ғанына келн тоқтай қалды. Көңлн-не әлде қалай қорғынсы енн, ыіне алы-ғылыр кнрнн келдн.

Ыіднн санлауларынан іске сасыр сөуле тыснн тұрды. Ы існдегн заттар ала көлеңкеге сомыр, тек сыртқы веі-нелерн ғана күнгнрттеннн көрнедн, вј-рақ мұндай қараңғылыға ыіреннн қал-ғын көз ғерде ғатқан екн денеге ғадалды. Ол вара васы салы еді — қолы әлде вјрдемеге ватыр выле етті.

«Қан!» — деген оі оған сар ете қалды.

STALINGE ARNALQAN ƏN

Muzıkasıy: Axmet Çıvanovtjkj. Səzj: Taıyr Çarokovtjkj.

Altın zaq cıqlasında gyl-gyl çainar,
 Baqıtın vaqcasında vülvül sairar,
 Səulettj Stalindjk saltanattı
 Toılaqan aivındı aımaq tuyn vailar.
 Erkjndjk tuyn tjkken erjktj eljm,
 Asqar tau, calqar köldj körjktj eljm,
 Bırjncj deputat qır Stalindj
 Sailaqaq çana onı serjktejın.

Q a i ь r m a s ь :

Qalqıtın künj Stalin,
 Tarixıtın nür Stalin

Çarqıratır zaq çazqaq
 Əlemnen ıls Stalin.
 ıls Otan atqaq taqın vıqıstanı,
 Taudan zor, kökten vıjk tavıstarı,
 Sailauda taqdaulı ılda bır auzdan, —
 Qalqımnın, — qol kötergen daustarı.
 Otanın vıl zaq orta q ıl, qızna,
 Əmjrdjı sıqır tırmez sıq qızna,
 Sailauda qalq atınan dostıq səlem
 Aıtamez Kremldjı çıldızna!

(Q a i ь r m a s ь)

Азыр бай

Altın zaq cıqla-sın-da gyl-gyl-çai-
 nar Baqıt-ın vaq-ca-sın-da vül-vül sai-
 rap Səulettj Sta-lin-djk sal-ta-nat-

Çar-qa-ra taq zaq çaz-qaq Ə-lem-nen ıls Sta-lin.
 ıls Otan atqaq taqın vıqıstanı,
 Taudan zor, kökten vıjk tavıstarı,
 Sailauda taqdaulı ılda bır auzdan,
 Qalqımnın, — qol kötergen daustarı.
 Otanın vıl zaq orta q ıl, qızna,
 Əmjrdjı sıqır tırmez sıq qızna,
 Sailauda qalq atınan dostıq səlem
 Aıtamez Kremldjı çıldızna!

Сахмат

Сахматтын тарихъ, сыққан уақытмен сақдалары туралы көптеген аңыздар, ертегілер бар.

Вязге четкен бұл аңыздар мен ертегілер тјртј көр. Бұл чөндегі әр елдің аңыз әртүрлі воһр келеді. Қалайда, сахмат тарихы қалқ творчествомен пьр вайланьсть чана сол қалқ өнерінің вјр вөлсегі воһр тавьлады.

Сахмат ойының туы чөніндегі аңыздардың ісіндегі чүртқа ең көр тараған ертегі Үнді елінде воһрған Зиссе деітін қария мен қаһарлы кнөз Сірам турасындағы аңыз.

Бұл ертегінің айтуына қарағанда, вјздјң қы санауымыздан бүгүнкө V қасырда, Үнді елінде Сірам деген кнөз воһрты. Ол өзј қаттықпен, қаһарлықпен аты сыққан адам екен. Сірамның mezgjl-mezgjl қаһары ұстайтын воһса керек, сонда ол қан төкреі васырмайды екен.

Сол Сірам аты кнөзбен қатар Үнді елінде Зиссе деітін зейнді вјр қария воһрты. Сол кјсј қалқтың көрген азавың чөңілету үсјң чана қаһарлы кнөзді ігілјктј қолға салмақ воһр, Сірамның көңілін чаман әдеттен аударып әкеткендеі вјр қызықты ермек олар табуға кјрјседј.

Соның нәтижесінде Зиссе „Caturanga“ („Соқыс ойың“) аты ойың сықарады. Бұл Зиссенің ойлаған мақсатына четкізді деген сөз бар. Өйткені, чана ойыңмен танысқанда кнөздің қуаңдандығы, оған ықраһының ауыр кеткендігі сондай, ол өзјнің ұстамалы асуың вјр қола ұмьтады чана үйелуге тұраһық тамаса екен деп сахматтың тақтайларың храмдардың (мечітін) ісјне қайттыр қойады.

Кнөз осыдан соң Зиссеге ыза воһр:

— Не қалақаның бар, соның вәрің — ал деіді. Зиссе: — менің қалақаным, — деіді, — сахмат досқасының вјрјңсј кеткасына кырјетін вјр дән, екјңсјсјне екј дән, үсјңсјсјне төрт дән деген сияқты, әрвјр келесј кеткәқа осы ретте көвейтјлр дәндер салып отырызың. Ең соңғы кеткәқа уйілген дәндерді вersenјз мен ыратмың.

Кнөз есепке соғартау екен: сахматта алпыс екј кеткә бар, соны дәндермен толтыру қып вор ра деп ойлайды. Вјрақ, сынына келгенде

бұл орындалмайтын тілек воһр сықарды. Себебі сахматтың кеткәларың әлгіңдеі ретпен толтыруға чет сызіндегі вәрің дәндерді чынасаң да четпейді. Қаһарлы кнөз зейнді қарияның қалауы оңай емес екенін сонда қана ұғырты.

Зиссе қария мен Сірам кнөз воһды ма, воһмады ма, вјрақ бұл аңыздың негізінде тарихі сындықтар бар.

Ал енді, қылым сызіндегі зерттеулерге келсек, сахмат ойың, II қасырлардың мөлсерінде, Индияда сыққан. Әуелде сахмат „Caturanga“ („Соқыс ойың“) көңі көтеру ретінде қолданылған, „Caturanga“ — „төрт сар“ деген сөз, екјңсј сөзбен айтқанда Үнді елінің әскері төрт топқа вөлјнген: 1) қайау әскер, 2) аты әскер, 3) ұрыс құралдарымен чавдықталған пјлдер, 4) қасақ арбалары, кеі кездерде соқыс кемелері де воһқан. „Caturanganьң“ мәңсј осыдан алылған.

Сахматтың алқасқы ең ескі түрі осы „Caturanga“. Бығүңгі сахматтан „Caturanganьң“ фигуралар сырјсј чана ережелерінде недәуір өзгесілкітер бар, вјрақ фигуралар мен олардың сырјстерінде көр ұйқастықтар да бар екені вайқалады. Мисалы, „көрөл“ қалай сыруге де ерјктј чана ең кысқј фигура воһр саналған.

Сахмат Үнді елінен әуелі Орта чана Соқыс Азияға тараған. Ал, VI қасырда парсы еліне де қайылған чана сахмат бұл елдің ең вјр қадјрлетін ойың воһқан. Араптар сахматпен, осы парсылар арқылы танысқан, өйткені, араптар бұл елді

VII қасырда (638 қылдарда) соқысы чөңір алады.

„Caturanga“ соқыс ойың, ойың фигураларының ісіндегі ең кысқысј көрөл деіді. „Көрөлдј“ парсылар чань деіді. Сахмат деген сөздің васық вуың осыдан алылған. Ал, соңғы „mat“ деген вуың арапса „елді“ деген сөз. Сонда „сахмат“ „көрөл өлдј“ деген сөз воһр сықарды. Сахмат ойыңның ең кысқысј көрөл (парсыса „чань“) чөңілсе, васық фигуралар өздјгјнен верјледі. Ендесе „көрөл өлдј“ пјң мәңсј ойың вјтј деген сөз. Сахматтың аты осыдан алылған воһуға тјс.

Араптар ойыңды тереңдету чана сіеленістјру үсјң сахматқа көр қаналықтар кјргјзді. Фигуралардың осы кыңсј саны, оларды досқақа орналастыру қыесј чана ойыңның алқасқы теориясы сахматты араптар қолға алған кезде туады.

VIII чана IX қасырлар самасында араптар Испанияны чөңір алқаннан кейін сахмат Еуропа елдеріне ауысады. Вјрақ, орта қасырдағы салдардың салты үстем кезде сахмат өнері чөнді өрјстей алмады. Сахматтың Еуропа елдерінде көвјрек етек ала вастауы XII қасырларда. Өйткені, бұл кезде экономиканы алқавастықпен өндјрјстјк вурчүазия туа вастады. Елдің сагуасылық алқа васса мәдениетін өсуіне де қол кеңеймексі. Сөйтср, сахмат мәдениетті ойыңға айналады. Сол себертј сахмат көрсјлік қыналатын орында да ойналатын волады, чүртқа тарай вастады. Сонымен қатар сахмат ойың чөңінде аты әігі адамдар сықа вастады, ойың туралы қыелі пјкјрлер, нақтылы ережелер сықа вастады. Осы кездерде түрлісе елдерден сыққан себер ойыңсылар арасында қарыстар ұымдасылады. 1575 қылы Испанияда қалқаралық вјрјңсј турнир волады, кјтар васыр сықару техникасын олар табумен қатар сахмат чөңінде әдебиеттер де сықа вастады.

XVI қасырдың алақ кезінде сахмат ойыңынан Италия ала волады, XVII қасырда (1600-1641 қылдарда) Калабрис Трико сияқты көрнекті ойыңсылар сықарды. Ол осы ойыңды көрсетср Еуропаңды вјрқұдыру елдерін аралады. Ұлы сахматсылардың аттары осы кјсјден васталады.

Инд. № 259 764-40
Вин. 3107

Вақасъ 50 тїп.

1704